

İmamların Asrındaki Şiiler ve Mehdîlik Konusu

Dr. S. Ali Hâşimî

Özet

Vadedilen kurtarıcıya inancın tarihsel temeli, zamanımızda kimilerinin eleştiri yönelttiği önemli konulardandır. İlk tarih ve rivayet kaynaklarının tavsif-tahlil incelemesiyle ulaştığımız sonuç şudur ki, bu öğretinin özgünlüğü ve Masum İmamların (a.s) asrındaki Şiilere ait oluşu, Müminlerin Emiri Ali'nin (a.s) zamanından itibaren İmamların hazır bulunduğu asır boyunca ispatlanabilir ve köklerine ulaşılabilir. Bu dönem süresince ihtilaf konusu olan veya belirsizlik içeren ise daha ziyade vadedilen Mehdi'nin şahsen tanınması meselesi olmuştur. Çünkü Şiî maarifin açıklanması konusunda huzur asrındaki siyasi durumun güçlükleri gözönünde bulundurulursa bazı öğretilerin açıklanıp yerleşmesinin tedrici süreci, Mehdîlik öğretisinin ayrıntılarının belirsiz olmasının doğal karşılanması ve bunun gereği, bireylerin bilgi farklılıkları vs. tabii görünmektedir ve İmamların asrındaki Şiiler arasında bu öğretinin esasına ilişkin herhangi bir sorun oluşturmaz.

Anahtar kelimeler: Mehdîlik, kurtarıcı, İmamların (a.s) ashâbı, ilk Şiiler.

Giriş

İmamların (a.s) asrındaki Şiilerin inançları hakkında yapılan tahkikler ve zamanımızdaki Şiilerin makbul düşünceleriyle onlarınkinin kıyaslanması, son yıllarda üzerinde fazlaca odaklanılmış bahislerdendir. Bu arada ilk Şiilerin imametle bağlantılı konular hakkındaki bakış açısının incelenmesi de özel bir önem ve hassasiyet taşımaktadır. Çünkü imamet, Şia'yı diğer İslam fırkalarından ayıran en temel özelliğidir. Bu tür araştırmalar, Şia'nın günümüzdeki inançlarının itibar ve özgünlüğüyle irtibatlı olmasına ilaveten, geçmişteki Şiilerin inançlarının, sahih itikadın tashihi ve güçlendirilmesinde etkili olan tenkidî ve yeni bir okumasıdır.

Bazı ihtilaflara rağmen ilke olarak Mehdîliğe itikat İslam'ın kesin öğretilerindendir. Allah Rasûlü'nden (s.a.a) ve Masum İmamlardan (a.s) bu konuda çok sayıda rivayet nakledilmiştir.¹ Bununla birlikte özellikle son yıllarda kimileri, hassaten tarihsel tartışmalara

¹ Bkz: Muhammed b. Ali Sadûk, *Kemalu'd-Din ve Tamamu'n-Ni'me*; Muhammed b. Hasan Tûsî, *el-Ğaybe*; Muhammed b. İbrahim Nu'manî, *el-Ğaybe*.

dayanarak Şia tarihinde bu inancın aslı olup olmadığı mevzusunda ortaya çıkan birtakım kuşkuları münakaşa etmeye çalışmıştır.² Bu makalede inceleme konusu yapacağımız nokta, İmamların (a.s) ashabı ve Şiilerinin, İmamların (a.s) döneminde ve gaybetin başlangıç yıllarında bu öğretiye ne ölçüde aşına olduklarıdır. Böylece ilk Şii toplumda bu düşüncenin iniş çıkışlarının tahkiki sayesinde Şiilerin günümüzde bu inanca olan itikadının köklerinin o dönemde mi olduğu, yoksa sonradan ortaya çıkmış bidat mi sayılması gerektiği açıklık kazanacaktır.

Bu satırların yazarı, şimdiye dek, bu mevzunun tarihsel boyutunu inceleyen müstakil bir kitap veya makaleye ulaşabilmiş değildir. Bu tahkikin ana kaynakları, birinci el rivayet ve tarih kaynaklarıdır. Tarihsel yaklaşım, özgün kaynaklara dikkat çekilmesi, inançlarına aşinalık konusunda kişilerin kendi sözlerinin altının çizilmesi bu araştırmanın getirdiği en önemli yeniliklerdir.

Hz. Ali'nin İmameti Döneminde Mehdilik

Emirul Müminin Ali'nin (a.s) imameti dönemini iki aşamaya ayırmak mümkündür: Hazret'in (a.s), toplumun kültürel ve sosyal idaresini yürütmekten uzak kaldığı ilk yirmi-beş yıllık devre ve kısa süreli hükümet dönemi. İmamet ilk döneminde Mehdilik düşüncesi pek o kadar gündemde değildi. İmam'ın (a.s) ashabı için daha ziyade ilkesel olarak imamet bahsi ve tecellileri ve halifelere nasıl davranılacağı gibi konular söz konusuydu. Mehdilik bahsi, imamet mevzusunun furiatındandır. Dolayısıyla henüz imamet konusunun bütünüyle açıklığa kavuşmadığı bir zamanda onun alt başlıklarının daha fazla üstü kapalı olması doğaldır. Şiilerin Allah Rasülü (s.a.a) veya Ali'den (a.s) bu konuda işitilmiş hadislerle vukufiyeti sınırlı oluyordu.³ Tabii olarak bu miktarda vakıf olunması da herkesin harcı değildi. O dönemde bu miktarda aşinalığın bu öğretinin tanıtılmasına Ehl-i Beyt'in (a.s) verdiği önemin alameti olduğuna dikkat edilmelidir.

Cabir b. Abdullah Ensarî, Allah Rasülü'nün (s.a.a) zamanından itibaren, içinde tek tek İmamların, bu cümleden olarak da Onikinci İmam'ın (a.s) isim ve bazı sıfatlarının yazılı olduğu bir sahifeden haberdardı ve onun bir nüshasını kendine saklamıştı.⁴ Ammar da Peygamber-i Ekrem'den (s.a.a), İmamların oniki kişi olduğunu ve İmam Hüseyin'in (a.s) neslinden dokuzuncu evlat olan onikincisinin, uzun bir gaybet dönemi geçirip zuhuruyla dünyanın adaletle dolacağı vadedilen Mehdi (a.f) olduğunu işitmişti.⁵

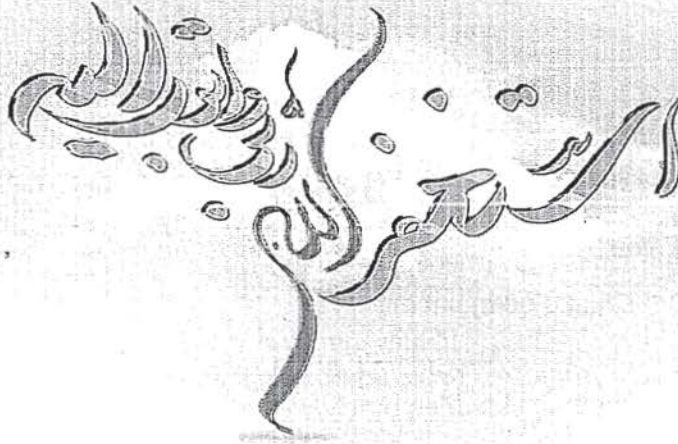
Bir grup İbn Abbas'ın vefatı sırasında Taif'te onu ziyarete gitmişti. Dediler ki: "İnsanlar hükümet mevzusunda ihtilaf içinde. Bazısı Ali'yi diğerlerine öncelikli görüyor. Kimisi

² Bu isimler arasında Ahmed el-Kâtib de vardır. *Tatavvuru'l-Fikri's-Siyasiyyi's-Şiî mine's-Şûra ila Velayeti'l-Fakih* kitabında ilk Şiiler arasında Mehdiliğe inancı aslı olmadığını inkar etme ve onun Şiiler arasındaki bazı toplumsal etkenler sonucunda ortaya çıktığını savunma gayretindedir.

³ Müminlerin Emiri'nin (a) Hazret-i Mehdi (a) hakkındaki konuşmaları konusunda daha ileri araştırma için bkz: Muhammed b. Ali Sadûk, *Kemalu'd-Din*, c. 1, s. 277; Muhammed Bâkır Meclisî, *Biharu'l-Envar*, c. 51, s. 109 (babu ma verede an Emiri Mü'mininin salavatullahi aleyhi fi zalike).

⁴ Muhammed b. Yakub Kuleynî, *el-Kafi*, c. 1, s. 527-528.

⁵ Ali b. Muhammed Hazaz Kummî, *Kifayetu'l-Eser*, s. 120.

Mehdiliğe itikat İslam'ın kesin öğretilerindendir. Allah Rasûlü'nden (s.a.a) ve Masum İmamlardan (a.s) bu konuda çok sayıda rivayet nakledilmiştir. Bununla birlikte özellikle son yıllarda kimileri, hassaten tarihsel tartışmalara dayanarak Şia tarihinde bu inancın aslı olup olmadığı mevzusunda ortaya çıkan birtakım kuşkuları münakaşa etmeye çalışmıştır.

de onu üç halifeden sonraya yerleştiriyor.” İbn Abbas onlara Peygamber'den (s.a.a) bir hadis nakledip şöyle dedi:

“Ali (a.s) Peygamber'den (s.a.a) sonraki imamdır... Ali'den sonra Hasan ve Hüseyin ve Hüseyin'in evlatlarından dokuz kişi imamdır. Mehdi de (a.f) onlardandır.”⁶

Emirülmüminin'in (a.s) kısa süreli hükümet dönemi, aralarında Mehdilik mevzusunun da bulunduğu Şîi maarifin gelişip yayılmasının altın çağı kabul etmek mümkündür. Bu dönemde İmam Ali (a.s) Şiilerin dinî mercii olarak Ehl-i Beyt'e (a.s) ait ilimlerin muhtelifi boyutlarını Şiilere açtı. Hz. Ali (a.s), vadedilen Mehdi (a.s) hakkında Kumeyl b. Ziyad Nehaî⁷, Esbağ b. Nebate⁸ ve Âsım b. Damre'ye⁹ ve ashabından başkalarına konuşmuştur. Aynı şekilde ondan, doğrudan veya ima yoluyla Mehdilikten bahsettiği rivayetler de nakledilmiştir.¹⁰ Müminlerin Emiri'nin (a.s), bazı ashabının sorusu üzerine vadedilen Mehdi'yi (a.s) ve Mehdi'nin (a.s) özelliklerini bildirdiği rivayetler de vardır.¹¹ Bu rivayetler Mehdilik mevzusunun onun Şiileri ve ashabı arasında yabancı bir konu olmadığını ve bu gelişim döneminde onların mevzuya iyice aşina olmasını sağladığını göstermektedir.

⁶ A.g.e., s. 20.

⁷ Muhammed b. Ali Sadûk, *Kemalu'd-Din*, s. 289-291.

⁸ Ali b. l-Hüseyin İbn Babeveyh el-Kummî, *el-İmame ve'l-Tefsira mine'l-Hayre*, s. 120.

⁹ Muhammed b. Hasan Tûsî, *el-Emalî*, s. 382.

¹⁰ Bu rivayetlerden bazılarının mütalaası için bkz: Muhammed b. Ali Sadûk, *Kemalu'd-Din*, c. 1, s. 288 (babu ma ahbara bihi Emiru'l-Mü'minin Ali b. Ebi Talib)

¹¹ Muhammed b. İbrahim Nu'manî, a.g.e., s. 212.

İmam Hasan ve İmam Hüseyin Döneminde Mehdilik

Mehdilik öğretisinin revaç bulmasında bu güzel başlangıç, Emirülmüminin'in (a.s) kısa ama çok bereketli dönemi sonrasında düşüşe geçmiştir. Bunun sebebi, İmam Hasan-ı Mücteba'nın (a.s) altı aylık zâhiri hükümetinden sonra Muaviye hükümetinin karanlık ve zehirli döneminin başlamış olmasıdır. Bu devre, İmam Hasan ve İmam Hüseyin (a.s) ve onların Şiileri için en zor zamanlardır. Mevcut nakillerden, Şia'nın ilmî ve itikadî konuları için ortamın hazır olmaması nedeniyle İmam Mehdi'den (a.s) söz edilmesinin de pek gündeme gelmediği sonucu çıkmaktadır.

İmam Mücteba'nın (a.s) sözlerinde¹² Oniki İmam (a.s) ve Mehdilikle ilgili bazı işaretler bulmak mümkündür. Nakledilen bir rivayette Hazret (a.s), vadedilen Mehdi'yi (a.s) kıymetli kardeşi İmam Hüseyin'in (a.s) neslinden, uzun gaybet dönemi geçirecek dokuzuncu evlat olarak tanıtmıştır.¹³ Yine İmam Hüseyin'den de (a.s) bu konuda elimize birtakım rivayetler ulaşmıştır.¹⁴ Bu iki büyük imamın, Müminlerin Emiri'ni (a.s) veya Allah Rasülü'nü (s.a.a) görmüş olan Cabir b. Abdullah Ensarî¹⁵ ve Abdullah b. Abbas¹⁶ gibi bazı ashabı da Mehdilik konusunda rivayetler nakletmiştir. Ama onların diğer ashabından bu konuda bir konuşmaya rastlanmamaktadır.

Bu durgunluğun, Şiî toplumunun bu öğretiye aşına olmadığı manasına gelmediğine, bilakis daha ziyade bu dönemde öğretinin yayılması ve güçlenmesinin oldukça yavaşladığı anlamı taşıdığına dikkat edilmelidir. Bu öğretinin bir sonraki dönemde görülen siyasi çıkışı, her ne kadar özellikleri ve detayları tamamen aydınlanmamışsa da bu öğretinin esas itibarıyla Şiilerin zihin ve inancında yerini koruduğunun en güzel şahididir. Aynı dönemde bir nakilde geçtiğine göre İmam Hüseyin'in (a.s) ashabından birisi ona sordu: "Bu işin sahibi siz misiniz?" İmam (a.s) olumsuz cevap verdi ve sonra beklenen imamın alametlerini açıkladı.¹⁷ "Sahibu'l-emr" ifadesi, İmamların (a.s) ve ashabının cümlelerinde ve rivayetlerinde vadedilen Mehdi'ye (a.s) işaret olarak kullanılmış meşhur vasıflardandır. Bu nakil, ashabının tamamının Mehdilik konusuna aşına olduğunu ve o dönemde zuhurun beklendiğini beyan etmesine ilaveten, ravi gibi bazı Şiiler için onun tatbikinin belirsizlik içerdiğini göstermektedir.

İmam Seccad'ın İmameti Döneminde Mehdilik

Emirülmüminin'in (a.s) imameti döneminde ortaya çıkmış "Sebeiyye" gibi Mehdilikle ilgili bazı sapkın akımlar bir yana, bu dönemi, vadedilen Mehdi ünvanının tatbikiyle bağlantılı, sonraki dönemlerde de devam edecek ciddi siyasi ve kültürel krizlerin başlangıcı kabul etmek mümkündür.

¹² Ali b. Muhammed Hazaz Kummî, a.g.e., s. 160 ve s. 226.

¹³ A.g.e., s. 226.

¹⁴ Bkz: Muhammed b. Ali Sadûk, *Kemalu'd-Din*, c. 1, s. 316 (babu ma ahbara bihi el-Hüseyin b. Ali b. Ebi Talib)

¹⁵ Muhammed b. Hasan Tûsî, *el-Emalî*, s. 499-501.

¹⁶ Ali b. Muhammed Hazzaz Kummî, a.g.e., s. 20.

¹⁷ Ali b. el-Hüseyin İbn Babeveyh el-Kummî, a.g.e., s. 115.

Zorba Emevi hükümetlerinin ve ondan sonra da Abbasilerin Şiilere uyguladığı baskı ve zaman içinde bu hükümetlerde, özellikle de aralarında iktidarın el değiştirmesi sırasında ortaya çıkan zayıflama bu meseleyi güçlendiren etkenlerdendi.

Emevilerin sayısız zulümlerinden bezmiş olan Şiiler, bu hükümetlerde zayıflık gör-düklerinde kendi kurtarıcılarının peşine düştü. Mehdî ünvanının Emevilere kıyam eden Alevilere tatbiki onlar için yatıştırıcıydı ve hoşlarına giden bir şeydi. Bu yanlış karşılaştırmalar bu koşullarda Şia akımları arasında genel anlamıyla başlamış oldu.¹⁸ Bu ünvan, Kisaiyye ve Vâkıfe gibi fırkaları da içine almaktadır.

Bu dönemde Muhammed b. Hanefiyye'nin Mehdîlik iddiasını, Muhtar b. Ebi Ubeyd'i izlediğini öne süren ve zaman içinde Kisaiyye adında sapkın bir fırkaya dönüşen bazı kim-seler ortaya attı. Kisaiyye'den kimisi Muhammed b. Hanefiyye'nin İmam Mehdi oldu-ğuna inanıyordu. Bu kişiler, Muhammed'in vefatından sonra onun ölmediğine ve ölme-yeceğine, bilakis geri döneceğine ve hükümeti ele geçireceğine inandı.¹⁹

Bununla birlikte Teşeyyu'nun asli akımı, yani İmam Seccad'ın (a.s) ashabı arasında Mehdîlik hakkında pek bir konuşmaya rastlanmamaktadır. Bu da onların bahsi geçen sap-madan selamette kaldıklarını göstermektedir. Bir nakilde geçtiğine göre Ebu Halid Kâbilî, İmam Zeynulabidin'den (a.s), Allah'ın Rasulullah'tan (s.a.a) sonra itaat ve dostluğu vacip kıldığı İmamları kendisine tanıtmamasını istedi. O büyük şahsiyet de ona, Emirulmüminin'den (a.s) başlayıp İmam Sâdık'a (a.s) kadar İmamların adını tek tek saydı. Sonra Ebu Halid'in sorusu münasebetiyle söz, İmam Sâdık'ın "Sâdık" şeklinde lakaplandırılması nedeniyle Cafer-i Kezzab'a ve İmam-ı Zaman'ın (a.f) gaybet dönemine geldi. İmam Seccad (a.s), Onikinci İmam (a.f) ve onun gaybeti konusundan bahsetti.²⁰ Hazret (a.s) başka bir ri-vayette imametın kıyamete kadar İmam Hüseyin'in (a.s) neslinden yürüyeceğini belirt-miş ve Kâim'in (a.f) iki gaybet geçireceğini haber vermiştir.²¹ Bazı rivayetlerde de İmam Zeynulabidin'in (a.s) ashabından Said b. Cübeyr, Amr b. Sabit ve Sabit Sumâlî gibi ba-zılarıyla vadedilen Muntazır (a.f) hakkındaki konuşmaları anlatılmıştır.²²

Dolayısıyla bu dönemde İmamiyye Şiası cereyanının, İmam Seccad'ın (a.s) tedbir ve kılavuzluğuyla Kisaiyye fitnesinden emniyette kaldığı görülmektedir. Ama genel olarak Şia akımı içindeki bu yanlış mukayese Şiiler arasında ilk siyasi-itikadi ayrışmanın mey-dana gelmesinin mayasını oluşturdu. Tartışmanın odağında Mehdîlik meselesi vardı.

İmam Muhammed Bâkır'ın İmametî Döneminde Mehdîlik

İmam Bâkır'ın (a.s) asrında Mehdîlik mevzusu Şîî toplumunun ciddi ilgi odağı olmuş ve bu ilgi sonraki İmamların döneminde de devam etmiştir. Kisaiyye akımı, Hazret'in (a.s) döneminde de faaldi.

¹⁸ Bu makalede genel anlamıyla Şia'dan murad, hükümetin Peygamber (s) hanedanına -Ehl-i Beyt İmamları (a) veya diğer seyyidler- layık olduğunu savunanlardır. Bu da genel olarak Şia adı verilen Zeydiyye, Ki-saiyye, Vâkıfe vs. gibi fırkaların tamamını kapsamaktadır.

¹⁹ Hasan b. Musa Nevbahî, *Furuku's-Şia*, s. 27-29.

²⁰ Muhammed b. Ali Sadûk, *Kemalu'd-Din*, c. 1, s. 319.

²¹ Ali b. Hüseyin İbn Babeveyh Kummî, a.g.e., s. 40.

²² Bkz: Muhammed b. Ali Sadûk, *Kemalu'd-Din*, c. 1, s. 322-323.

O dönemin siyasi olayları, bazı Şiilerin bilgi zaafiyeti ve vadedilen Mehdi'nin bazı kim-selere tatbik edilmesine sebep olan sapkınların propagandaları bu devrenin ciddi konuları arasındadır. Bir nakilde geçtiğine göre Hannan b. Sedir İmam Bâkır'a (a.s) sordu: "Muham-med b. Hanefiyye imam mıydı?" İmam (a.s) cevap verdi: "Hayır. Ama mehdiydi."²³ Han-nan sonraları sapkın Vâkife akımına katıldı.²⁴ Eğer yukarıdaki nakil sahihse, Muhammed'in imameti reddedildiğine göre onun "mehdi" olarak adlandırılması kelimenin lugat mana-sında, yani yol gösteren kılavuz anlamında kullanıldığı ve vadedilen Muntazır'ın (a.f) kas-tedilmediği anlaşılmaktadır. Aksi takdirde onun imameti reddedilmezdi.

Bir taraftan Emeviler hükümetinin zayıflaması, diğer taraftan Alevilerin kıyamları bazı Şiileri, İmamların (a.s) kıyamı ve Peygamber (s.a.a) hanedanının hükümete dönüş için şartların uygun olduğu düşüncesine sevketti. Mehdi'nin vasıflarına ve kıyamının şartla-rına aşına olunmaması bazen bu öğretinin yanlış tatbikin yol açıyordu.

Abdulhamid Vâsıtî, İmam Bâkır'a (a.s) dedi ki: "Fereci beklemek için çarşımızı ter-kettik." Hazret, ümit manasında ona sabrı emretti.²⁵ Bu tür nakiller, Şiilerin vadedilen Mehdi'nin (a.f) zuhuru için ciddi beklenti içinde olduğunu göstermektedir. Bu da, Şiile-rin Mehdi'lik öğretilerine ilke olarak aşına bulunduklarını ama detaylarına pek vakıf olma-dıklarını göstermektedir. Hazret'in ashabının zuhurun zamanı hakkındaki sorularından da o dönemde insanların ve ashabın ferecin beklentisi içinde olduğu anlaşılmaktadır.²⁶ İmam (a.s) ise onları sabra ve beklemeye çağırdı, zuhur için vakit belirlemedi ve Kâim İmam'ın (a.f) kıyamı için vakit tayin edenleri de yalancılıkla suçladı.²⁷

Abdulgaffar b. Kasım şöyle der: İmam Bâkır'ın (a.s) yanına gittim. Ashabından bir grup da huzurundaydı. Bazı meseleleri sordum ve cevabını aldım. Sonra dedim ki: "Ey Allah Rasûlü'nün evladı, annem babam sana feda olsun, yaşlandım, ama hâlâ sizi zulüm ve adaletsizlik altında görüyorum. Her gün kendime Kâiminizin bugün yarın kıyam ede-ceğini söylüyorum." [İmam] buyurdu ki:

"Ey Abdulgaffar, Kâimimiz, benim neslimden yedinci evlattır. Şimdi onun zuhur zamanı değil."

Hazret rivayetin devamında Peygamber'den (s.a.a), imamların sayısının İsrailoğulla-rının nakipleri sayısınca oniki olduğunu, İmam Hüseyin'in (a.s) neslinden dokuzuncu ev-ladın onların Kâim'i olacağını ve yeryüzünü zulümle dolduktan sonra adaletle doldura-cağını nakletti.²⁸

Kumeyt b. Ebi Müstehil, İmam Bâkır'ın (a.s) yanında Ehl-i Beyt'i (a.s) öven şiirler okudu. Şiirlerin sonunda "Mehdiniz ne zaman gelecek?" sözü ortaya atıldı. Hazret şöyle dedi: "Kâimimiz, Hüseyin'in neslinden dokuzuncu evlattır. Zira İmamlar, Allah Rasûlü'den

²³ Ali b. Hüseyin İbn Babeveyh Kummî, a.g.e., s. 60.

²⁴ Bkz: Seyyid Ebu'l-Kasım Hoî, *Mu'cemu Ricali'l-Hadis*, c. 6, s. 300-302.

²⁵ Ahmed b. Muhammed b. Halid el-Berkî, *el-Mehasin*, c. 1, s. 173.

²⁶ Mesela bkz: Ali b. Hüseyin İbn Babeveyh Kummî, a.g.e., s. 94.

²⁷ A.g.e., s. 95.

²⁸ Ali b. Muhammed Hazzaz Kummî, a.g.e., s. 250.

(s.a.a) sonra oniki kişidir.” Kumeyt, İmam’a onların adlarını sordu. İmam Bâkır (a.s) İmam Askerî’ye (a.s) kadar tek tek isimlerini saydı ve şöyle buyurdu: “O, yeryüzünü adaletle dolduracak ve Şiilerimizin kalbine şifa verecek Kâim’in babasıdır.” Kumeyt sordu: “Ne zaman zuhur edecek?” Hazret şöyle buyurdu: “Zuhurunun zamanı, tıpkı kıyamet gibi ansızın gelecektir.”²⁹

Bu tür nakiller, buraya kadar açıklananları teyit ederek İmam Bâkır’ın (a.s) bu mevzuda bilgi bahşeden rolünü ortaya koymaktadır. İmamlardan (a.s) kıyam talebi de Şiilerin kurtarıcının zuhurunu beklediklerini beyan etmekte ve zımnen bu kişilerin İmam Kâim’in (a.f) özelliklerine ilişkin net bir tarife sahip olmadıklarını göstermektedir. İmamların (a.s) cevaplarından da gayet iyi anlaşılmaktadır ki bu kıyama yalnızca İmam Kâim’e (a.f) has kabul etmekteydiler ve kendilerini beklenen imam görmüyorlardı.

Abdullah b. Atâ anlatır: İmam Bâkır’a (a.s) dedim ki: “İrak’ta Şiileriniz çok fazla. Allah’a yemin olsun, sizin aranızda sizin gibi bir hanedan da mevcut değil. Neden kıyam etmiyorsunuz?” İmam şöyle buyurdu: “Ey Abdullah, ahmak insanların sözlerine kulak veriyor gibisin. Ben o şahıs değilim.” Dedim ki: “Öyleyse o mevlamız kim?” Şöyle buyurdu: “Bakın, doğumu halktan gizli olan kimse sizin mevlanızdır.”³⁰

Abdullah’ın bu sözü, o dönem Şiilerinin kültürel atmosferinde Mehdilik ve vadedilen kurtarıcının kıyama mevzusu çok hararetili ve heyecan vericiydi. O da bu atmosferin etkisi altında vadedilen Mehdi’yi bekliyordu. İmam (a.s) bu fikrinin cahil insanların propagandalarından etkilendiğini düşünüyordu. İmam Bâkır’ın (a.s) sözündeki diğer bir nokta da şudur ki, o, vadedilen Muntazır (a.s) hakkında zuhur zamanının uzak ve onun da Onikinci İmam olduğunu söylememiştir. Aksine şöyle buyurmaktadır: “Takip edin,

Kumeyt b. Ebi Müstehil, İmam Bâkır’ın (a.s) yanında Ehl-i Beyt’i (a.s) öven şiirler okudu. Şiirlerin sonunda “Mehdiniz ne zaman gelecek?” sözü ortaya atıldı. Hazret şöyle dedi: “Kâimimiz, Hüseyin’in neslinden dokuzuncu evlattır. Zira İmamlar, Allah Rasülü’den (s.a.a) sonra oniki kişidir.” Kumeyt, İmam’a onların adlarını sordu. İmam Bâkır (a.s) İmam Askerî’ye (a.s) kadar tek tek isimlerini saydı ve şöyle buyurdu: “O, yeryüzünü adaletle dolduracak ve Şiilerimizin kalbine şifa verecek Kâim’in babasıdır.” Kumeyt sordu: “Ne zaman zuhur edecek?” Hazret şöyle buyurdu: “Zuhurunun zamanı, tıpkı kıyamet gibi ansızın gelecektir.”

²⁹ A.g.e., s. 348.

³⁰ Muhammed b. Yakub Kuleynî, a.g.e., c. 1, s. 342.

doğumu insanlardan gizli olan kimse vadedilendir.” Bu tür ifadelerden ve ileride gelecek olan tanımlamalardan, İmamların (a.s), her ne kadar uygun gördükleri yerlerde muhataplara detayları beyan etseler de ferec beklentisini diri tutma kasdı taşıdıkları anlaşılmaktadır.

Başka bir rivayette İmam Bâkır'ın (a.s) ashabından bir diğerrinin Abdullah'ın sözlerine benzer konuşmayı İmam'a arzettiği ve “Ashabınız çok, neden kıyam etmiyorsunuz?” dediği geçmektedir. Hazret buna cevaben şöyle buyurdu: “Her biri bir ihtiyacı olduğunda o ihtiyacı kardeşinin cebinden karşılayacak kadar kendini yetiştirmiş mi?” “Hayır.” cevabı verdi. Bunun üzerine Hazret şöyle buyurdu: “Onlar kendi kanları konu olduğunda çok cimridir. Kâim'in ortaya çıkma zamanı geldiğinde insan ihtiyacını kardeşinin cebinden karşılayacak ve o bunu men etmeyecektir.”³¹

Bir nakilde geçtiğine göre İmam Bâkır (a.s), Şiilerinin zor imtihanlara hazırlanmasını sağlamaya çalışıyor ve şöyle buyuruyordu: “Beklediğiniz, halis olmadığınız ve elekten geçmediğiniz sürece gelmeyecektir. Beklediğiniz, umutsuzluğa kapılmadığınız sürece gelmeyecektir. Kirli insan kirlendikten ve mutlu insan mutlu olduktan sonra gelecektir.”³²

Mehdi'lik bahsinin bu dönemde diri olduğuna ve bazı Şiilerin onun detaylarından haberdar olmadığına dair diğer şahitlerden biri de İmam Bâkır'ın (a.s) Mehdi'liğinin ortaya atılmasıdır. Hazret'in ashabından bazıları, onun, Peygamber (s.a.a) sülalesinin kâimi olduğuna ihtimal veriyordu. Hakem b. Ebi Nuaym, İmam Bâkır'a (a.s) sordu: “Âl-i Muhammed'in kâimi siz misiniz? Eğer kâim sizseniz hizmetinize gireyim. Değilseniz işime gücüme bakayım.” Hazret onu şöyle buyurdu: “Biz İmamların hepsi Allah'ın emrine kâim olanlarız.” Hakem sordu: “Siz Mehdi misiniz?” İmam cevap verdi: “Hepimiz Allah'a doğru kılavuzluk yapıp yol gösteririz.” Hakem sordu: “Siz, kılıcın sahibi ve onun varisi, Allah'ın düşmanlarını öldürecek, dostlarına izzet verecek ve Allah'ın dinini aşkar edecek olan mısınız?” Hazret ona vadedilen Muntazır olmadığını açıkladı ve ondan maişetini kazanmaya bakmasını istedi.³³ Hamran b. A'yan da İmam Bâkır'a (a.s) sordu: “Siz vadedilen misiniz?” Hazret bunu reddederek Hazret-i Hüccet'in (a.f) bazı zâhiri vasıflarını açıkladı.³⁴

Üzerinde düşünülmesi gereken şey, bazı nakillerde İmam Bâkır'ın (a.s), İmam Sâdık'ı (a.s) kâim olarak tanıtmasıdır. Sonraki dönemlerde bazı İmamlar konusunda da bu ifadeyi görmekteyiz. Cabir b. Yezid Ca'fî İmam Bâkır'a (a.s) sordu: “Sizden sonra kâim kim olacak?” Hazret, İmam Sâdık'ı (a.s) işaret etti ve şöyle buyurdu: “Allah'a yemin olsun o, Âl-i Muhammed'in kâimidir.”³⁵

Bu nakilde İmam Bâkır'ın (a.s) kastettiği, İmam Sâdık'ın (a.s) Mehdi'liği değildir. Başka bir rivayette Hazret'in maksadı izah edilmiştir. Anbese b. Mus'ab, Cabir'in bu rivayetini İmam Sâdık'ın (a.s) yanında dile getirdi. İmam, Cabir'in sözünü teyit etti ve Anbese'nin şaşkınlığı karşısında şöyle buyurdu: “Galiba her imamın önceki imamdaki sonra kıyam

³¹ Muhammed b. Muhammed b. Nu'man Müfid, *el-İhtisas*, s. 24.

³² Muhammed b. İbrahim Nu'manî, a.g.e., s. 209.

³³ Muhammed b. Yakub Kuleynî, a.g.e., c. 1, s. 209.

³⁴ Muhammed b. İbrahim Nu'manî, a.g.e., s. 215.

³⁵ Muhammed b. Muhammed Nu'man, *Müfidu'l-İrşad*, c. 2, s. 180-181.

ettiğini bilmiyorsunuz.”³⁶ Başka bir nakilde de İmam Sâdık’a (a.s) Kâim (a.f) hakkında sorulduğu geçmektedir. Bunun üzerine şöyle buyurdu: “Hepimiz birbirinden sonra Allah’ın emrine kıyam edenleriz. Ta ki kılıç sahibi gelene dek. O geldiğinde vaziyet farklı olacaktır.”³⁷ İmam’ın bu izahından, bazı rivayetlerde geçen Kâim’den muradın, imamet işine kıyam edenler olduğu açıklık kazanmaktadır. Fakat neden bu ifade kullanılmıştır? Belki de bunun hikmetlerinden biri, fereci beklemeyi diri tutmaktır.

Muhammed b. Müslim şöyle der: Âl-i Muhammed’in (s.a.a) kâimi hakkında sormak üzere İmam Bâkır’ın (a.s) yanına gittim. Sorumu yöneltmeden önce İmam bana şöyle buyurdu: “Ey Muhammed b. Müslim, Âl-i Muhammed’in kâimi beş peygambere benzer...” Rivayetin sonunda İmam Bâkır’ın, Süfyanînin Şam’dan çıkışı, Yemanînin hurucu, Ramazan ayında gökten gelen çılgılık, gökten İmam-ı Asr’ın (a.f) ve muhterem babasının adını zikreden ses gibi olayları onun zuhurunun alametleri arasında saymıştır.³⁸ Bu rivayet, İmam ve ashabının Mehdilik bahsinin detaylarına girdiklerini göstermektedir.

İmam Bâkır’ın (a.s) ashabı arasında Mehdilik düşüncesine daha fazla vakıf bazı kimseler de vardır. Ebu Basir, kırk yıl önce Hazret’in “Bizden oniki muhaddis vardır. Yedinci muhaddis, benden sonra kâim evladımdır.” buyurduğunu işittiğini iddia ediyordu.³⁹ Bu nakil göstermektedir ki, ashabından bazısının aksine İmam Bâkır’ın (a.s) Âl-i Muhammed’in (s.a.a) kâimi olmadığını ve vadedilen Mehdi’nin (a.f) onun yedinci evladı olduğunu biliyordu.

Zeyd b. Ali’den de, onun Mehdiliğe aşina olduğunun bariz alameti sayılabilecek bazı konuşmalar nakledilmiştir. Muhammed b. Bukeyir şöyle aktarır: “Zeyd’in Irak’a ziyareti sırasında onu görmeye gittim. Bana babasının sözlerini nakletmesini istedim. Şöyle konuştu: “Mustafa ve Murtaza bizdendir. Bu ümmetin kâimi olan Mehdi bizdendir.” Dedim ki: “Ey Allah Rasûlü’nün evladı, kâiminizin ne zaman kıyam edeceği hakkında size bir haber ulaştı mı?” Dedi ki: “Ey Bukeyir’in oğlu, sen onu göremeyeceksin. Bundan sonra vasilerden altı kişinin ardından yeryüzünü adaletle dolduracak kâimimizin huruc zamanı gelecektir.” Sordum: “Ey Allah Rasûlü’nün oğlu, siz bu işin sahibi değil misiniz?” Dedi ki: “Ben İtret’tenim.” Sorumu tekrarladım. O da aynı cevabı verdi.”⁴⁰

Diğer bir nakilde Muhammed b. Müslim şöyle der: Zeyd b. Ali’nin yanına gittim ve ona dedim ki: “Bir topluluk sizin işin sahibi olduğunuzu düşünüyor.” Dedi ki: “Fakat ben İtret’tenim.” Dedim ki: “Öyleyse bu işi sizden sonra kim üstlenecek?” Dedi ki: “Altı halife. Mehdi onlardandır.” Muhammed b. Müslim şöyle der: İmam Bâkır’ın (a.s) yanına gittim ve Zeyd’in sözlerini ona naklettim. Şöyle buyurdu: “Kardeşim Zeyd doğru söylemiş. Benden sonra vasilerden yedi kişi gelecek. Mehdi onlardan biridir.” Sözünün devamında şöyle buyurdu: “Onu Kunase mahallesinde darağacına asılmış olarak görür gibiyim.” İmam (a.s), devamında dedesi İmam Hüseyin’in (a.s) Allah Rasûlü’nden (s.a.a) bir

³⁶ Muhammed b. Yakub Kuleynî, a.g.e., c. 1, s. 307.

³⁷ A.g.e., s. 536.

³⁸ Muhammed b. Ali Sadûk, *Kemalu’d-Din*, c. 1, s. 327-328.

³⁹ Muhammed b. İbrahim Nu’manî, a.g.e., s. 96.

⁴⁰ Ali b. Muhammed Hazzaz Kummî, a.g.e., s. 299.

rivayetini nakletmiştir. Rivayette Allah Rasûlü (s.a.a) şöyle buyurmaktadır: “Evladım, senin neslinden Zeyd isimli birisi ortaya çıkacak ve mazlumca öldürülecek. Kıyamet koptuğunda cennete gidecek.”

Önceki rivayetten Zeyd’in imamet iddiasında bulunmadığı ve İmam Bâkır’a (a.s) muhalefet etmediği anlaşılmaktadır. İkinci rivayetin naklinde küçük bir belirsizlik vardır. Zeyd’in naklinde “sitte (altı)” imam zikredilmiştir. İmam Bâkır’dan (a.s) rivayetin devamında ise Hazret (a.s) Zeyd’i teyit ederken İmamların sayısını yedi olarak belirtmiştir. Öyle anlaşıyor ki “seb’a (yedi)” sayısı doğrudur ve yanlışlıkla “sitte” yazılmıştır.⁴¹

İmam Bâkır’dan (a.s) Mehdilik hakkında ashop ve Şiilerine konuştuğuna ve bunun, ahashabının bu mevzudaki bilgisini arttırmada etkili olduğuna dair çok sayıda rivayet nakledilmiştir.⁴² Dolayısıyla bu döneme özgü siyasi şartlar, İmamlar (a.s) tarafından Şiiler arasında bekleyişi diri tutma gayreti, Alevilerin kıyıamları ve onların propagandaları, vadedilen Mehdi’nin bazı kimselere yanlışlıkla tatbikine ve belirsizliğin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Hatırlatmak gerekir ki Şia’nın tüm akımları bu siyasi maraza yakalanmadı ve yanlış tatbiklere uymadı. Söz konusu nakiller, kuşkuyla kapılmayan çoğu Şiinin bu öğretilerden emin olması ve sükutu karşısında yer alır.

İmam Sâdık’ın İmameti Döneminde Mehdilik

Şiî toplumunda Mehdilik düşüncesi, İmam Sâdık’ın (a.s) imameti asrında da muhterem babasının dönemindeki gibi yoğun biçimde mevcuttu. Bu dönemde de söz konusu etkenler Şiî toplumunda bazı dalgalanmalar meydana getirebildi.

Bazı kimselerin Muhammed b. Hanefiyye’nin Mehdi olduğuna inancı İmam Sâdık (a.s) döneminde de sürdü. Bu fırkanın mensuplarından Hayyan Sirac, İmam Sâdık’ın (a.s) yanına gidip gelen biriydi. Onun İmam’la (a.s) görüşmesi ve sohbetinden birkaç rivayet nakledilmiştir. Bu konuşmalarda İmam (a.s), Muhammed b. Hanefiyye’nin vefat ettiğini belirtmektedir.⁴³

Bu dönemde Mehdilik düşüncesindeki bir başka sapma da Muhammed b. Abdullah b. Hasan’ın vadedilen Mehdi olduğunun iddia edilmesidir. Bu da yine Mehdilik mevzusunun ve vadedilen Mehdi’nin (a.f) özelliklerinin, İmamların dışındakileri de kapsayan genel anlamıyla Şiî toplumunda yeterince açık olmadığını ve kötüye kullanıldığını göstermektedir. Abdullah b. Hasan, oğlu Muhammed’i bizzat kendisi vadedilen Mehdi olarak tanıttı, Haşimoğulları ve Şiilerden bir grup da Muhammed’e Mehdi olarak biat etti. Muhammed, Mansur Abbasî zamanında kıyam etti ve öldürüldü.⁴⁴

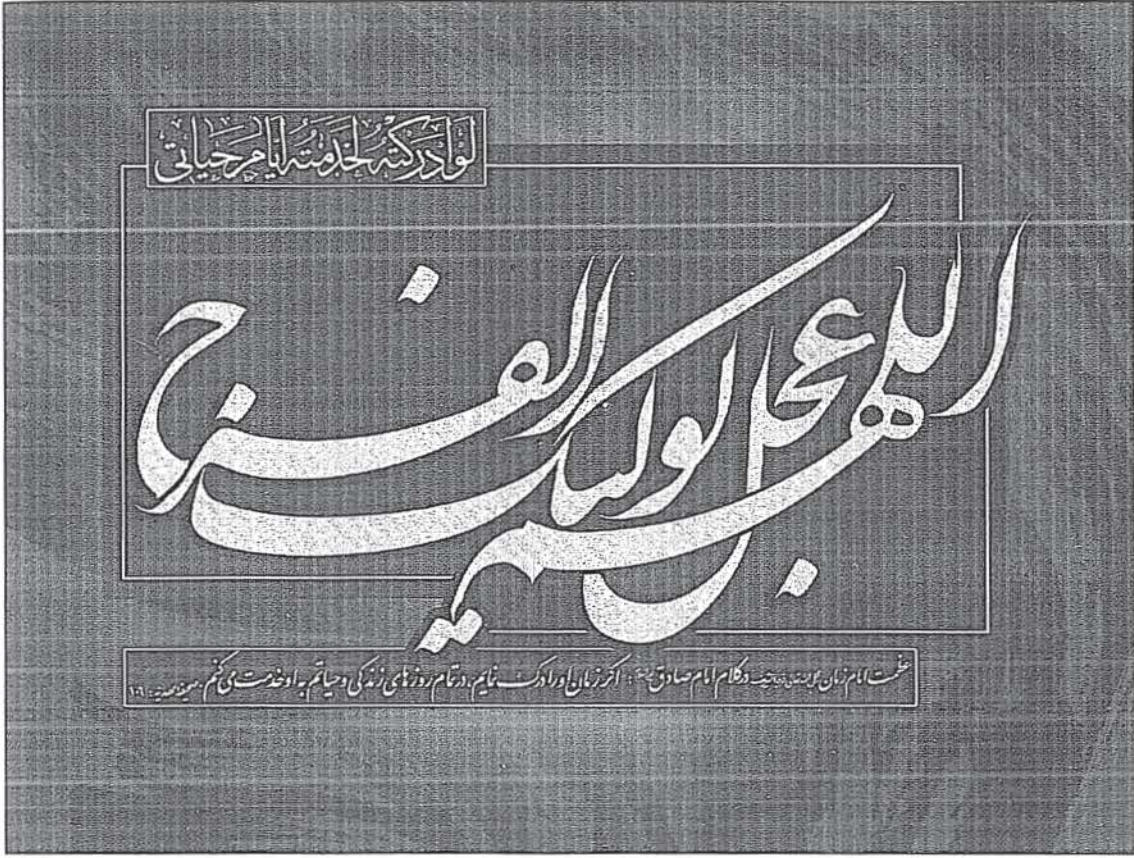
Bir rivayette geçtiğine göre Zeyd b. Ali, onun bu ümmetin kâimi olduğuna inanıyordu. Bu nakilde İmam Sâdık’ın (a.s) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: “Yalan söylemiş. Bu

⁴¹ A.g.e., s. 310.

⁴² Bkz: Muhammed b. Ali Sadûk, *Kemalu’d-Din*, c. 1, s. 324 (babu ma ahbara bihi Ebu Ca’fer Muhammed b. Ali el-Bâkır).

⁴³ Muhammed b. Ömer Keşîf, *Ricalu’l-Keşîf*, s. 314-316.

⁴⁴ Bkz: Muhammed b. Muhammed Nu’mân Müfid, *el-İrşad*, c. 2, s. 190-193.

makamda değil. Kıyam ederse öldürülür.”⁴⁵ Bu nakil başka bir rivayetle bağdaşmaktadır. O rivayette Zeyd b. Ali’nin dört imamın varlığına inandığı geçmektedir. Üçünün dönemi geçmiştir ve dördüncüsü onların kâimidir.⁴⁶ Elbette ki her iki hadisin senedi de zayıftır. Birinci hadisin ravilerinden biri Zeydî meşreptir. Bu rivayetlerin Zeydiyye fırkasının itikatlarını meşrulaştırmak için uydurulmuş olması uzak ihtimal değildir. Zeydiyye, Müminlerin Emiri, İmam Hasan ve İmam Hüseyin’den (a.s) sonra Zeyd b. Ali’nin imameatine inanmaktadır.⁴⁷

Emevi hükümetinin zayıflaması ve sonra da yıkılması ve hükümetin Ehl-i Beyt’e (a.s) iade edileceği iddiasıyla başlayan ayaklanmaların yayılması bazı Şiilerin de bu akımlardan etkilenmesine ve vadedilen Muntazır’ın kıyamının beklenmesine sebep olmuştur. Abdurrahman b. Kesir, İmam Sâdık’a (a.s) kıyamın zamanını sorduğunda şöyle cevap verdi: “Zamanı uzadı ve artık onlar için sabır zorlaştı.” İmam ona sabretmesi talimatını verdi.⁴⁸ İmam Sâdık’ın (a.s) Şiilerinden bir ihtiyar, kendisine dedi ki: “Her ay ve yıl kâiminizin kıyamını beklediğimden üzerinden yüz yıl geçti.” Hazret ona İmamların sayısını ve isimlerini beyan etti ve “İmamların hepsi masum ve mutahhardır” buyurdu.⁴⁹

⁴⁵ Muhammed b. İbrahim Nu’mânî, a.g.e., s. 229.

⁴⁶ Muhammed b. Ömer Keşşî, a.g.e., s. 350.

⁴⁷ Hasan b. Musa Nevbahî, a.g.e., s. 58-59.

⁴⁸ Muhammed b. İbrahim Nu’mânî, a.g.e., s. 198.

⁴⁹ Ali b. Muhammed Hazzaz Kummî, a.g.e., s. 264.

Bir rivayette İmam Sâdık'ın Şiilerinden Kiram isimli birinin İmam'a (a.s) şöyle dediği geçmektedir: "Şiilerinizden biri (kastettiği kendisiydi) Âl-i Muhammed'in (s.a.a) kâimi zuhur edene dek günlerce oruç tutmaya ahdedti." İmam Sâdık (a.s) ona şöyle buyurdu: "Madem öyle ey Kiram, oruç tut." İmam (a.s) rivayetin devamında oruç tutmanın caiz olmadığı günleri Kiram'a açıkladı ve bir konuyu izaha koyuldu: "Allah, İmam Hüseyin'in kanının intikamını onikinci imam olan Hazret-i Mehdi (a.f) eliyle alacaktır."⁵⁰ Bu rivayet, soru soranın zuhuru ne kadar çok beklediğini göstermesinin yanı sıra, İmamların da (a.s) insanlarda fereci bekleme psikolojisini diri tutma gayreti içinde olduğunu teyit etmektedir. Bu nedenle bu rivayette Hazret, soru sorana kıyamın zamanının uzak olduğundan bahsetmemekte, bilakis ona ahdini nasıl yerine getireceğini öğretmektedir.

Bazı Şiilerin bu öğretinin ayrıntılarını bilmemesi, İmam Sâdık'ın (a.s) vadedilen Mehdi olduğu beklentisine girmesine yol açmıştır. Bir nakilde geçtiğine göre Ebu Basir, İmam Sâdık'ın (a.s) göğsüne ve omuzuna dokunup inceledi. Çünkü İmam Bâkır'dan (a.s), Kâim'in (a.f) göğsünün ferah ve iki omuzunun arasının geniş olacağını işitmişti. İmam Sâdık (a.s) ona şöyle buyurdu: "Ey Muhammed, babam Allah Rasûlü'nün (s.a.a) zırhını giydi. Ama ona uzun geldi. Yerde sürünüyordu. Ben de onu giydim. Bana da uzun geldi. Bu giysi Kâim'e aittir. Allah Rasûlü'ne (s.a.a) ait olduğu, onunla sefere çıktığı ve boyu giysiden uzun olduğu gibi."⁵¹ Bu nakilden anlaşıldığı kadarıyla Ebu Basir, İmam Sâdık'ın (a.s) vadedilen Mehdi olup olmadığını bilmiyordu. Bu nakil, önceki sayfalarda geçen nakle aykırıdır. O rivayette Ebu Basir'in İmamların sayısını ve beklenen kurtarıcının kaçınıcı kişi olduğunu gayet iyi bildiği geçmekteydi.⁵² Ebu Basir'in ilmî makamı da böyle bir vukufiyeti gerektirmektedir.

İmam Sâdık'ın (a.s) Şiilerinden bir diğeri, kendisine şöyle sordu: "Bizim sahibimiz siz misiniz?" İmam (a.s) şöyle buyurdu: "Sizin sahibiniz genç olacak. Ben yaşlandım."⁵³ Abdullah b. Atâ, İmam Sâdık'a (a.s) Kâim (a.f) hakkında sordu. İmam Sâdık (a.s) şöyle buyurdu: "Allah'a yemin olsun ki kâim değilim. Sizin sandığınız kişi de kâim değil. Bilakis kâim, doğumu gözlerden saklı olacak olandır..."⁵⁴ Kastedilen de, Abdullah'ın kâim olmasını beklediği kişi, yani Mansur Abbâsî döneminde kıyam eden, Mehdilik iddiasındaki Muhammed b. Abdullah b. Hasan olmalıdır. İmam Bâkır'la (a.s) yaptığı bu konuşmanın benzerini yukarıda nakletmiştik.⁵⁵ Anlaşıldığı kadarıyla bu iki rivayet, ya aynı rivayettir ya da bu konuşma, bir kere İmam Bâkır (a.s) ve bir kere de İmam Sâdık (a.s) zamanında olmak üzere iki kere yapılmıştır.

Bazı Şiilerin Ehl-i Beyt'in (a.s) kâimi hakkındaki soruları da onlar açısından Mehdilik mevzusunun ayrıntılarındaki belirsizliği ifade etmektedir. Bir nakilde Şiilerden birinin İmam Sâdık'a (a.s) "Sahibu'l-emr kimdir?" şeklinde sorduğu geçmektedir. İmam geleceği öngörerek Vâkıfe cereyanını haber vermiş ve şöyle buyurmuştur: Onlar, benim ölümünden

⁵⁰ Muhammed b. Yakub Kuleynî, a.g.e., c. 1, s. 534.

⁵¹ Muhammed b. Hasan b. Ferruh Saffar, *Besairu'd-Derecat*, s. 188-189.

⁵² Muhammed b. İbrahim Nu'manî, a.g.e., s. 96.

⁵³ Abdullah b. Ca'fer Hımyerî Kummî, *Kurbu'l-İsnad*, s. 44.

⁵⁴ Muhammed b. İbrahim Nu'manî, a.g.e., s. 169.

⁵⁵ Muhammed b. Yakub Kuleynî, a.g.e., c. 1, s. 342.

sonra fitneye sürüklenecek ve diyecekler ki: “O [İmam Kazım] kâimdir. Oysa kâim ben-den yıllar sonra gelecektir.”⁵⁶

Ebu Hadice (Salim b. Mükerrrem), İmam Sâdık’a (a.s) Peygamber (s.a.a) hanedanı-nın kâimi hakkında sordu. İmam (a.s) ona şöyle buyurdu: “Hepimiz birbirimizin ardın-dan ilahî emre kıyam edenleriz. Ta ki tarzı farklı olacak kılıç sahibi gelinceye dek.”⁵⁷ Zik-redilen rivayetler, ilkesel olarak Mehdilik meselesi bir yana, onun çoğu detayının İmam Sâdık’ın (a.s) ashâbı için belirsiz bir şey olduğunu göstermektedir.

İmam Sâdık’ın (a.s) Haris b. Muğire gibi bazı ashâbı, Âl-i Muhammed’in (s.a.a) kâiminin gaybetinden haberdardılar ve İmam’a (a.s) bu dönemdeki görevin ne olduğunu sormuşlardı.⁵⁸ İmam Sâdık’ın (a.s) ashâbından biri Seyyid Yemanî’nin kıyamını, o dö-nemde kıyam edenlerden biriyle kıyasladı. Ama İmam (a.s) şöyle buyurdu: “O Seyyid Yemanî değil. Yemanî Ali’yi (a.s) sever. Ama bu adam ondan hoşlanmıyor.”⁵⁹ Böyle bir nakil, zuhurun alametlerinin (Seyyid Yemanî’nin kıyamı gibi) ashaptan kimisi için büyük ölçüde tanındığını göstermektedir.

İmam Sâdık’tan (a.s), ashâbını Mehdilik maarifiyle tanıştırdığına ilişkin çok sayıda rivayet nakledilmiştir. Hazret’in bu konuşmalarının, ashâbından çoğunun bu konuya va-kıf olmasına sağladığına tereddüt yoktur. Gerçi bu mevzunun kapsamı ve zorluğu gözö-nünde bulundurulunca ashâbın tamamının bu konuda tam bilgi sahibi olması beklenemez.

Bir nakilde Abdullah b. Ebi Ya’fur’un, İmam Sâdık’a (a.s) İmam Mehdi (a.f) hakkında sorduğu geçmektedir. Hazret şöyle cevap verdi: “Yedinci İmam’ın neslinden beşinci ev-lat, aranızdan kaybolacak. Onun adını dile getirmeniz caiz değildir.”⁶⁰

Bir rivayette İmam Sâdık (a.s), Zürrare’ye zuhur asrını izah ederek şöyle buyurmuştur: “Kâimimiz kıyam edeceği zaman, Kur’an’ı ve dinin öğretilerini, Allah’ın Muhammed’e (s.a.a) indirdiği şekliyle size öğretecektir. Bu sırada cahilleriniz onu şiddetle inkar edecek-tir. Sadece başlarının üstünde sallanan kılıcın keskinliği korkusuyla Allah’ın dinine daya-nacaklar. İnsanlar Peygamber’den (s.a.a) sonra Allah’ın dinini değiştirdi ve onu tahrif etti. Kimisi ona bir şeyler ekledi ve bazı şeyleri de çıkardı.”⁶¹

Başka bir rivayette de İmam Sâdık (a.s) Mufaddal b. Ömer’e kendisinden sonraki imamı Musa Kazım (a.s) olarak tanıtmakta ve sonra vadedilen Muntazır’ın (a.f) nesebini İmam Kazım’a (a.s) kadar açıklamaktadır.⁶²

Ebu Basir de İmam Sâdık’a (a.s) şöyle sorar: “Siz Ehl-i Beyt’in kâimi kimdir?” Hazret şöyle buyurur: “Oğlu Musa’nın neslinden beşinci evladım kâimdir.” Sonra İmam Sâdık

⁵⁶ Ali b. Ca’fer, *Mesailu Ali b. Ca’fer*, s. 319.

⁵⁷ Muhammed b. Yakub Kuleynî, a.g.e., c. 1, s. 536.

⁵⁸ Muhammed b. İbrahim Nu’manî, a.g.e., s. 159.

⁵⁹ Muhammed b. Hasan Tûsî, *el-Emalî*, s. 661.

⁶⁰ Muhammed b. Ali Sadûk, *Kemalu’d-Din*, c. 2, s. 338.

⁶¹ Muhammed b. Ömer Keşşî, a.g.e., s. 138.

⁶² Muhammed b. Ali Sadûk, *Kemalu’d-Din*, c. 2, s. 334.

(a.s) İmam Muntazır'ın (a.s) gaybet ve zuhur dönemleri hakkında izah vermeye başlar.⁶³ Seyyid Hümyerî de İmam Sâdık'a (a.s) Mehdilik hakkında sormuş ve Hazret ona açıklamıştır: İmamlar oniki kişidir. Altıncı evlat vadedilen Mehdi'dir."⁶⁴

Bu nakillerden, Şia'nın bu dönemde, diğer bahislerin yanında, zaman içinde Mehdilik mevzusundaki bilgilerini de tamamladığı ortaya çıkmaktadır. Doğaldır ki rivayetler nesilden nesile aktarılıyor ve kuşkular birbiri ardınca bertaraf edilip sapkın akımların Şia'nın asli bedeni üzerindeki etkisi azaltılıyordu.

İmam Kazım'ın İmameti Döneminde Mehdilik

Mehdilik cereyanının kötüye kullanımı, o dönemin zor siyasi şartlarından yararlanmak ve çevresine insanları toplamak isteyen bazı kimseler için tedavüldeki sikke değeri değindi. Bir kesim, İmam Sâdık'ın (a.s) şehadetinden sonra onun vefat etmediği ve zuhur edeceği propagandasına başladı. Onlar, İmam Sâdık'ı (a.s) vadedilen Mehdi olarak tanıtıyordu. Bu kişiler İmam Sâdık'ın (a.s) Mehdi olduğu hakkında bazı hadisler de nispet ediyordu. Bu fırkaya Navussiyye adı verildi.⁶⁵

Bu asırda Mehdilikle bağlantılı olarak ortaya çıkan diğer bir sapkın akım İsmailiyyedir. İmam Sâdık'ın (a.s) bazı Şiileri, onun şehadetinden sonra oğlu İsmail'in imametine inandı. İsmail, babası hayattayken vefat etti. Buna rağmen bu grup İsmail'in vefatını inkar etti. Çünkü İmam Sâdık'ın (a.s) imamet için onu işaret ettiğine ve İmam'ın da haktan başka bir şey söylemeyeceğine inanıyorlardı.⁶⁶ Bu grup, İsmail'in cenaze ve defin merasiminin, onun canını korumak için İmam Sâdık (a.s) tarafından planlandığını savundu. İsmail'in vadedilen Mehdi olduğuna inanmaktaydılar. Kaybolmuştu ve zuhur ederek yeryüzünün hâkimiyetini eline alacaktı. Bu gruba İsmailiyye-i Hâlise adı verildi.⁶⁷

Mehdilik mevzusunun ayrıntılarında varolan belirsizliklere ilaveten, sapkın akımların ortaya çıkışında rol oynayan dünya menfaati ve diğer etkenleri de ihmal etmemek gerektiğini hatırlatalım. Dolayısıyla bu tür sapkın akımlar daima mevzudaki belirsizliği gösteriyor değildir. Bilakis belirsizlik, etkenlerden sadece bir tanesidir.

Böyle durumlarda doğaldır ki Ehl-i Beyt'in (a.s) Şiilerinden bir kısmı için de bu mevzuda bazı kuşkular ve sorular ortaya çıkmış olabilir. Yunus b. Abdurrahman şöyle der: İmam Kazım'a (a.s) sordum: "Hakla kıyam eden siz misiniz?" Buyurdu ki: "Ben hakla kıyam edenim. Ama yeryüzünü Allah düşmanlarından temizleyecek ve yeryüzünü zulümle dolduğu gibi adaletle dolduracak olan, benim beşinci evladımdır. Onun uzun bir gaybet süresi olacaktır."⁶⁸ Anlaşıldığı kadarıyla İmamlar (a.s) bu tür rivayetlerle Şiileri Mehdilik

⁶³ A.g.e., s. 345.

⁶⁴ A.g.e., s. c. 1, s. 33.

⁶⁵ Hasan b. Musa Nevbahtî, a.g.e., s. 67.

⁶⁶ İsmail'in İmam'ın (a) büyük oğlu olması ve ona özel muhabbeti bulunmasının bu zanna yol açması muhtemeldir.

⁶⁷ Hasan b. Musa Nevbahtî, a.g.e., s. 67-68.

⁶⁸ Muhammed b. Ali Sadûk, *Kemalu'd-Din*, c. 2, s. 361.

öğretisine daha net aşına etmeye ek olarak, onları tedricen gaybet asrına da hazırlıyordu.

Elbette ki İmam Bâkır ve İmam Sâdık (a.s) gibi geçmişteki İmamların beyanatına dikkat edildiğinde bu mevzuda çoğu Şiinin kesin olarak böyle belirsizliklere düşer olmadığı görülecektir. Hatırlatmak gerekir ki, bu tür kuşkular ve yanlış kıyaslamalar daha ziyade o dönemde tansiyonun yüksek olduğu siyasi ortamlardan kaynaklanmaktaydı. Bekleyiş ve onun rolünün Şiî toplumunun gelişmesindeki önemi gözönünde bulundurulduğunda İmamlar da (a.s), Şiiler vadedilen kurtarıcının zuhur asrına uzak olma sebebiyle umutsuzluğa kapılıp donuklaşmasın diye bazen üstü kapalı biçimde konuşabiliyordu.

Hasan b. Hasan şöyle der: Eba'l-Hasan Musa'ya [İmam Kazım] şöyle arzettim: "Eba Abdillâh [İmam Sâdık] (a.s) sizi bu işin kâimi olarak tanıttı." Buyurdu ki: "Ben bu işe kıyam eden değil miyim?" Sonra şöyle buyurdu: "Ey Hasan, ümmetin arasında kıyam eden her imam onun kâimidir. Onların dönemi geçtiğinde insanlara gizli kalan kâim ve hüccet olacak kişi gelecek."⁶⁹

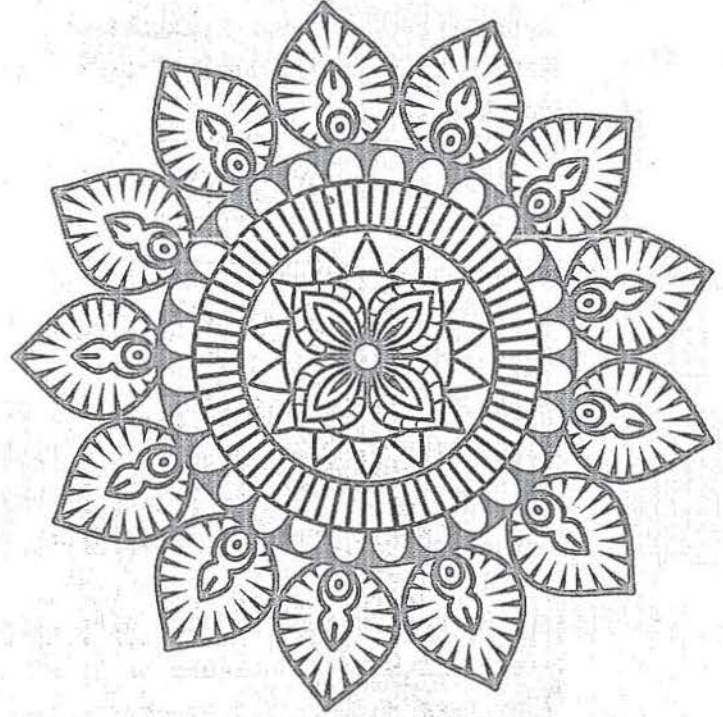
Belirtildiği gibi, bir taraftan her bir İmam'ın (a.s) kâim olduğunu teyit eden, diğer taraftan vadedilen kâimi başka biri olarak tanıtan bu tür cevaplar Mehdilik düşüncesini diri tutmak için bir metottur.

Bir rivayette İmam Sâdık'tan (a.s), İmam Kazım'ı (a.s) Yezid Sâîğ'a Âl-i Muhammed'in (s.a.a) kâimi olarak tanıttığı nakledilmiştir.⁷⁰ Yezid Sâîğ meşhur yalancılardan biri olarak bilinir.⁷¹ Bu nakil sahih olsa bile kastedilenin, daha önceki rivayetlerde değinildiği gibi imamet emrine kıyam olduğu anlaşılmaktadır.

⁶⁹ Muhammed b. Hasan Tûsî, *el-Ğaybe*, s. 41.

⁷⁰ A.g.e., s. 44.

⁷¹ Seyyid Ebu'l-Kasım Hoî, a.g.e., c. 20, s. 121.

Mehdîlik cereyanının kötüye kullanımı, o dönemin zor siyasi şartlarından yararlanmak ve çevresine insanları toplamak isteyen bazı kimseler için tedavüldeki sikke değerindeydi. Bir kesim, İmam Sâdık'ın (a.s) şehadetinden sonra onun vefat etmediği ve zuhur edeceği propagandasına başladı. Onlar, İmam Sâdık'ı (a.s) vadedilen Mehdi olarak tanıtıyordu. Bu kişiler İmam Sâdık'ın (a.s) Mehdi olduğu hakkında bazı hadisler de nispet ediyordu. Bu fırkaya Navussiyye adı verildi.

İmam Sâdık'tan (a.s) kâimin kıyamının yakın olduğuna ilişkin ve kimileri de İmam Kazım'ı (a.s) Mehdi gösteren bazı rivayetler nakledilmiş veya uydurulmuştur.⁷² Böyle rivayetlerin varlığı, Mehdilik mevzusunda o dönemdeki kültürel karmaşayı anlatmaktadır.

Bir rivayette Davud Rakkî şöyle der: İmam Rıza'ya (a.s) arzettim: "Zerih'ten, İmam Bâkır'dan (a.s) nakledilmiş kafamı kurcalayan bir hadis işittim." "Hangi hadis?" buyurdu. Dedim ki: Zerih, İmam Bâkır'ın (a.s) şöyle buyurduğunu nakletti: "سَابِعَنَا قَائِمًا إِنْ شَاءَ اللَّهُ". İmam Rıza (a.s) şöyle buyurdu: "Doğru söyledin. Zerih de doğru söyledi. Ebu Cafer de doğru söyledi." Davud "Kuşkum daha da arttı." der. İmam (a.s) buyurdu ki: "Eğer Ebu Cafer inşaallah demeseydi söylediği gibiydi." Davud der ki: "Hazret'in sözünü kabul ettim."⁷³ Bu rivayetin muhtevası, yedinci İmam'ın, beklenen kâim olduğudur. Ama Allah'ın iradesi değişmiş ve bu iş yedinci İmam'dan sonraya ertelenmiştir. Rivayetin bu şekilde anlaşılması, İmamların sayısını oniki ve onikinci imamı da Kâim (a.s) olarak tanıtan gibi birçok rivayete aykırıdır ve kabul edilemez. Belki de İmam Bâkır'ın (a.s) maksadı, kendisinden sonra yedinci imamın beklenen Kâim olduğudur. Ama bu yorum, rivayetin devamında geçen İmam Rıza'dan (a.s) menkul sözle bağdaşmamaktadır. Orada şöyle buyurmaktadır: "Eğer inşaallah demeseydi aynen öyle olurdu." Dolayısıyla bu rivayet için bir izah bulunamazsa kabul edilmesi imkansızdır. Ayrıca Vâkıfiyye'nin⁷⁴ kendi itikadını meşrulaştırmak için uydurmuş olması da uzak ihtimal değildir. Genel olarak Şiilerin Mehdilik mevzusu veya başka konulardaki inançlarında görülen kapalılığın nedenlerinden birinin de bazı sapkın akımların uydurduğu rivayetler olduğunun altını çizmemiz gerekir.

İmam Rıza'nın İmameti Döneminde Mehdilik

Âl-i Muhammed'in (s.a.a) kâiminin zuhurunu bekleyiş, Ali b. Musa el-Rıza'nın (a.s) imameti döneminde de sürdü. Bu devrede bazı Şiilerin dünya menfaatine düşkünlüğü nedeniyle Şia tarihinde büyük sapmalar birbiri ardınca ortaya çıktı. İmam Kazım'ın (a.s) ashabı ve Şiilerinden bir grup onun şehadetini inkar etti ve İmam Kazım'ın (a.s) diri olduğunu savunarak bu ümmetin gaybette yaşayan kâimi olduğunu öne sürdü.⁷⁵ Bu gruptan bir kısmı ise onun vefat veya şehadetine inandı ama "İmam (a.s) tekrar diriltilecek ve kıyam edecek" dedi.⁷⁶ Bu düşünceler Vâkıfe (Vâkıfiyye) fırkasının ortaya çıkmasıyla sonuçlandı. Bu fırkanın kimi takipçileri de İmam Rıza'nın (a.s) ve sonraki İmamların imam olmadıklarına inandı. Fakat İmam Kazım'ın (a.s) zuhuru gelinceye dek onun halifeleri olacaktı.⁷⁷

İmam Kazım'ın (a.s) ashabından diğer bir grubun da kendisinden sonra şaşkın halde onun vefat mı ettiği, yoksa hayatta mı olduğunda tereddüde düştükleri ve bu meselede

⁷² Şeyh Tûsî, *el-Ğaybe* kitabında bu rivayetleri aktarıp tenkit etmiştir. Bkz: Muhammed b. Hasan Tûsî, s. 43-65.

⁷³ Muhammed b. Ömer Keşşî, a.g.e., s. 373-374.

⁷⁴ İleride bu akımdan bahsedeceğiz.

⁷⁵ Hasan b. Musa Nevbahû, a.g.e., s. 80.

⁷⁶ A.g.e., s. 80-81.

⁷⁷ A.g.e., s. 81.

suskun kaldıkları nakledilmiştir. Bu kişilerden çoğu, Hazret'in kerametlerini gördükten sonra onun imametine iman etti.⁷⁸

İmam Kazım (a.s) döneminin gulatından olan Muhammed b. Beşir, İmam Kazım'ın (a.s), gaybette yaşayan kâim Mehdi olduğunu iddia etti. Kendisini de İmam'ın (a.s) vekili ve ilim sahibi olarak tanıtıyor, imametini kendi neslinden yürüdüğünü savunuyordu. O, kendisinden sonra imamete oğlu Serî' b. Muhammed b. Beşir'i vasiyet etti.⁷⁹ Bu dönemin muhtelif nakillerinden anlaşılmaktadır ki vadedilen Mehdi'nin gaybeti mevzusu da konunun aslı gibi Şiî toplumu arasında tamamen açıktı.

Elbette ki İmam Rıza (a.s) döneminde bazı yeni şüpheler de zuhur etmişti. İmam Sâdık (a.s), Muhammed b. Abdullah b. Hasan'ın kıyamı hakkında soran yârânından birine cevap verirken şöyle buyurdu: "Gök ve yerin yatışıp sükûnet bulacağı zamana kadar oturun." İmam Rıza'nın (a.s) ashabından Abdullah b. Bukeyir bu rivayeti işitince, gök ve yer hep sakin olduğuna göre hiçbir kıyamın zuhur etmeyeceği ve hiçbir kâimin gelmeyeceği sonucunu çıkardı. İmam Rıza (a.s), İmam Sâdık'ın (a.s) sözünü teyit ederek Abdullah b. Bukeyir'in anladığını yanlış buldu ve şöyle buyurdu: "Murad şudur ki, semadan bir çığlık işitmedikçe ve yer bir orduyu yutmadıkça kıyamın zamanı gelmemiştir."⁸⁰

Vâkıfe mektebinin takipçileri İmam Kazım'ın (a.s) Mehdi'liğinden bahseden bazı rivayetleri de insanlar arasında yaymıştır. Hasan (Hüseyin) b. Kıyam Sayrafi, İmam Rıza'ya (a.s) İmam Kazım (a.s) hakkında sordu. Hazret şöyle cevap verdi: "Babalarının rihleti gibi o da vefat etti." Hasan sordu: "Öyleyse Ebu Basir'in İmam Sâdık'tan (a.s) rivayetini ne yapacağız? Orada şöyle buyuruyor: Yanınıza birisi gelir ve oğlumun (İmam Kazım) vefat ettiğini, kefenlendiğini, defnedildiğini ve ellerini onun kabrinden toprakla doldurduğunu söylerse onu tasdik etmeyin." İmam Rıza (a.s) şöyle buyurdu: "Ebu Basir yalan söylemiş. O rivayette, işin sahibi [vadedilen Muntazır] hakkında böyle bir haber gelirse deniyor."⁸¹

Hasan (Hüseyin) b. Kıyam Vâkıfedendi. Bu rivayete aykırı rivayetlerde geçtiğine göre Ebu Basir İmamların sayısı, onların isimleri ve vadedilen Mehdi'nin kaçınıcı imam olduğundan haberdardı.⁸² Bu rivayet, Vâkıfe'den bir grubun kendi itikadını meşrulaştırmak için birtakım rivayetler uydurduğunu göstermektedir.

Hadise el değdiğinin buna benzer bir örneği de yine bir Vâkıfî olan Zer'a b. Muhammed'den nakledilmiştir. O, İmam Sâdık'ın (a.s) Sahibu'l-Emr (a.f) için beyan ettiği özellikleri İmam Kazım'a (a.s) nispet etmiştir.⁸³

Vâkıfe ve Vakf cereyanı hakkındaki çok sayıda nakil, vadedileni bekleme mevzusunun o günlerde Şia toplumunda oldukça diri olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte

⁷⁸ A.g.e., s. 82-83.

⁷⁹ A.g.e., s. 83-84 ve bkz: Muhammed b. Ömer Keşşî, a.g.e., s. 477-478.

⁸⁰ Muhammed b. Hasan Tûsî, *el-Emalî*, s. 412-413.

⁸¹ A.g.e., s. 475.

⁸² Bkz: Seyyid Ebu'l-Kasım Hoî, a.g.e., c. 20, s. 80-83.

⁸³ Muhammed b. Ömer Keşşî, a.g.e., s. 476.

çoğu kimse, kâim Muntazır'ın zuhur zamanı ve onun kaçınıcı imam olduğu konusunda net bir bilgiye sahip değildi.

Di'bil Huzâî, İmam Rıza'nın (a.s) huzurunda okuduğu bir kasidede Ehl-i Beyt (a.s) hanedanından bir imamın kıyamına işaret etti. İmam (a.s) ona sordu: "Bu imamı tanıyor musun? Ne zaman kıyam edeceğini biliyor musun?" Di'bil cevap verdi: "Ey mevlam, sizden bir imamın kıyam edeceğini, yeryüzünü fesattan temizleyip adaletle dolduracağını işittim sadece." İmam Rıza (a.s), Hücet-i Kâim'e (a.f) kadar İmamların silsilesini ona anlattı ve Hazret'in (a.f) kıyamı hakkında izahatta bulundu.⁸⁴

İmam Rıza'nın (a.s) bazı Şiileri onun vadedilen Muntazır olduğu beklentisi içindeydi. Eyyub b. Nuh, İmam'a (a.s) şöyle arzetti: "Umarız bu işin sahibi sizsinizdir." İmam (a.s) bu düşünceyi reddetti ve işin sahibini, doğumu gizli kalacak kişi olarak tarif etti.⁸⁵

Reyyan b. Salt, İmam Rıza'ya (a.s) sordu: "İşin sahibi siz misiniz?" Hazret şöyle buyurdu: "Ben bu işin sahibiyim. Fakat dünyayı adaletle dolduracak olan kişi benim dördüncü evladımdır." Sonra İmam Muntazır'ın (a.f) bazı özelliklerini beyan etti.⁸⁶

Bu belirsizliklerden bir kısmının Mehdilik mevzusunun tabiatına rücu ettiği söylendi. İmamlar (a.s), daha önemliyi önemliye takdim bakımından sürekli Mehdiliğin detaylarından söz etmeyi uygun bulmadılar. Çünkü zuhur zamanının uzun olduğunun açıklanması kendi zamanlarındaki insanları umutsuzluğa sürükleyebilirdi. Elbette ki Ehl-i Beyt İmamları (a.s) için Şiî maarifi özgürce beyan ve tebliğ etmeye mani güç siyasi koşullar gibi başka etkenlerin rolünü de gözardı etmemek gerekir.

İmam Cevad'ın İmamet Döneminde Mehdilik

Mehdilik düşüncesi İmam Cevad'ın (a.s) asrında da gündemdeydi ve Şiiler kâim İmam'ın (a.s) zuhurunu bekliyordu. Her ne kadar bu dönemde bu konular daha az göze çarpıyorsa da. Abdulazim Hasanî, kâimin Mehdi'nin kendisi mi, yoksa başka biri mi olduğunu sormak üzere İmam Cevad'ın (a.s) yanına gitti. İmam (a.s) onun sorusundan sonra cevap verdi: "Kâimimiz, gaybeti sırasında beklenilecek ve zuhurundan sonra itaat edilecek Mehdi'dir. O, neslimden üçüncü evlattır."⁸⁷

Abdulazim'den başka bir nakilde geçtiğine göre İmam Cevad'a şöyle dedi: "Peygamber'in Ehl-i Beyt'inin (a.s) kâimi olmanızı çok isterdim." Hazret şöyle buyurdu: "Ey Eba'l-Kasım, her imam Allah'ın emrine kıyam eden ve onun dinine hidayet edendir. Fakat yeryüzünü küfür ve inkârdan temizleyip adaletle dolduracak olan kâimimiz doğumu gizli kalacak ve insanların görmeyeceği kişidir."⁸⁸ Husayn Sa'lebî, zuhurun zamanını İmam Muhammed Takî'ye (a.s) sordu. Hazret de ona vadedilen Mehdi'nin (a.f) bazı özelliklerini açıkladı.⁸⁹

⁸⁴ Muhammed b. Ali Sadûk, *Kemalu'd-Din*, c. 2, s. 372.

⁸⁵ A.g.e., s. 370.

⁸⁶ A.g.e., s. 376.

⁸⁷ A.g.e., s. 377.

⁸⁸ Ali b. Muhammed Hazzaz Kummî, a.g.e., s. 281.

⁸⁹ Muhammed b. İbrahim Nu'manî, a.g.e., s. 178.

Bu tür nakillerden anlaşılmaktadır ki İmam Cevad zamanında da kâim Muntazır'ın (a.s) özellikleri hâlâ bazı Şiiler için, hatta Abdulazim Hasanî gibi büyük şahsiyetler için bile açıklık kazanmış değildi. Tabii ki bu dönemin İmam Bâkır'ın (a.s) devresiyle veya İmam Sâdık'ın (a.s) dönemiyle mukayese edilmesinin imkânsızlığı doğaldır. Çünkü bu döneme kadar İmamlar bu konuda birçok bilgiyi beyan etmişti. Bu bakımdan sözkonusu belirsizlikler ya o dönemin zorlu siyasi şartlarıyla irtibatlıdır, ya sorular detay konularla ilgilidir, ya da o zamanda toplumda gündeme gelen kuşkulardan kaynaklanmış belirsizliklerdir.

İmam Hadi ve İmam Askerî'nin İmamet Döneminde Mehdilik

İmam Hadi ve İmam Askerî'nin (a.s) imameti döneminde bu mevzuda ihtilafın almeti olacak bir söze rastlanmamaktadır. Ama çok sayıda rivayette bu iki büyük imam, Hazret-i Hüccet b. el-Hasan'ın (a.s) gaybetinden ve özelliklerinden bahsetmiştir.⁹⁰ Buna ilaveten Şiilerin İmam Hadi ve Askerî (a.s) ile irtibatının iyice güçleşmesiyle birlikte Şia pratikte gaybet asrına hazırlanmış oluyordu.

Bu dönemde imamet ve Mehdilik mevzusunda ortaya çıkan sapmalar arasında, İmam Hadi'nin (a.s) Şiilerinden bir grubun onun şehadetinden sonra oğlu Muhammed'in imametine inanması da vardır. Muhammed, babasının zamanında Samerra'da vefat etmişti. Böyle olunca bu kişiler Muhammed'in ölmediğini ve babasının onu işaret ettiğini ve dolayısıyla onun beklenen Mehdi (a.f) olduğunu savunmak durumunda kaldı.⁹¹ Bu ihtilaf bir yana bırakılırsa Mehdilik hakkında bu dönemden ciddi tartışmalar bildirilmiş değildir. Buna mukabil hemen hemen tüm Şiiler arasında, hatta Abbasi hükümetinde İmam-ı Zaman'ın (a.f) onikinci imam ve İmam Hasan Askerî'nin (a.s) oğlu olduğu sözü yayılmıştı. Hükümettekilerin İmam Askerî'ye (a.s) karşı sert politikaları, onun özel olarak takibat altında tutulması ve Hazret'in (a.s) vefatından sonraki girişimler bu bilgi nedeniyle idi.

H. Mehdi'nin İmamet Döneminin Başlangıcında Mehdilik

Hüccet b. el-Hasan Mehdi'nin (a.f) imametinin başladığı dönemin siyasi olayları, geçmiş dönemlerden daha çetindi. İmam Askerî'nin (a.s) şehadetiyle birlikte Şiiler -bir kesim hariç- şaşkınlık ve kaybolmuşluk içine girdi. Bunun nedeni de İmam Askerî'nin oğlunun insanların çoğu ve Şiiler için tanınmıyor olmasıydı. Müstebit Abbasi hükümeti, İmam Askerî'den (a.s) sonraki imamı tanıma ve onu şehit etmenin peşine düşmüştü. İmam Askerî'nin (a.s) evi sıkı biçimde kontrol altındaydı. Hatta Abbasi hükümeti, Hazret'in (a.s) evinde bir çocuk doğması halinde hükümete bildirmesi için kadınlar tayin etmişti.⁹² Bu bakımdan İmam-ı Zaman'ın doğumu ve Hazret-i Musa'nın (a.s) doğumunun benzeri bir mucizevilikle gerçekleşti ve Hazret, İmam Askerî (a.s) hayattayken beş yıl boyunca gizli tutularak korundu. Tabii ki Şiilerden bir grup İmam Askerî (a.s) zamanında ve vefatından

⁹⁰ Bkz: Muhammed b. Ali Sadük, *Kemalu'd-Din*, c. 2, s. 379 ve 384, 407-409.

⁹¹ Hasan b. Musa Nevbahî, a.g.e., s. 94.

⁹² Bkz: Muhammed Yakub Kuleynî, a.g.e., c. 1, s. 505-506 ve Muhammed b. Muhammed Nu'man Müfid, *el-İrşad*, c. 2, s. 323.

sonra onu görmekle müşerref oldular.⁹³ Şiiler arasındaki bu şaşkınlığın daha çok İmam-ı Zaman'ın (a.f) tamamen gizlenmiş doğumundan ve çoğu insanın doğduğundan haberi olmamasından kaynaklandığına dikkat çekmeliyiz. Bu yüzden onlarda böyle bir şaşkınlık başgösterdi. Vadedilen Mehdi'yi bekliyorlardı, ama onlara ulaşan bilgiler İmam Askerî'nin (a.s) evladı olmadığını haber veriyordu.

Bu gelişmelere bakarak İmam Hasan Askerî'nin (a.s) şhadetinden sonra bazı kimseler onun diri olduğu iddiasını ortaya attı. Bu kimseler İmam Askerî'nin (a.s) ölmediğine ve ölmeyeceğine inanıyordu. Çünkü yeryüzü hüccetsiz kalmazdı. Bu nedenle onu Hüccet-i Kâim (a.s) olarak tanıttılar.⁹⁴ Başkaları ise İmam Askerî'nin (a.s) rihletini kabul etti, ama tekrar dirileceğini ve onun İmam Kâim olduğunu savundu.⁹⁵

Diğer bir fırka, Cafer'in ve İmam Askerî'nin (a.s) imametini reddetti ve İmam Hadi'den (a.s) sonra onun oğlu Muhammed'in imametine inandı. Çünkü Cafer'in ahlakının tasvip edilmez ve onun da fasık olduğuna, İmam Askerî'nin de (a.s) evlatsız vefat ettiğine inanıyordu. Öte yandan da vasi ve evlatsız imamın bulunmadığını biliyorlardı. Öyleyse bu iki imam değildi. Ama Muhammed (İmam Hadi'nin oğlu) takva ve fazilet ehliydi ve evladı vardı. Şu halde o, imam ve vadedilen Mehdi olmalıydı.⁹⁶

Bazıları da imamet bu dönemde İmam Askerî (a.s) ile sona erdiğini düşünüyordu. Ta ki Allah dilediği başka bir zaman Âl-i Muhammed'in kâimini gönderene dek. Bu dönem, imamet fetret dönemi olacaktır.⁹⁷

Daha önce anlatılan fırkalar⁹⁸ İmam Askerî'yi (a.s) çocuksuz kabul ediyordu. Onlara mukabil, İmam Askerî'nin (a.s) ashap ve Şiilerinden zaman içinde Şii toplumunun ekseriyetini oluşturan diğer bir grup, onun, kendisinden sonra vasi ve imam olan Muhammed adında bir oğlu olduğuna inanıyordu. O, beklenen Mehdi'ydi (a.f).⁹⁹ İçlerinden bazıları İmam Zaman'ı (a.s) İmam Askerî (a.s) hayattayken veya onun şhadetinden sonra görmüşlerdi. Yahut gizli konuları bildirmek gibi şahitler yoluyla Hazret'in varlığından haberdardılar.¹⁰⁰

Bu nakillerden anlaşıldığı gibi, vadedilen kurtarıcıya itikat ilkesi, tatbikinde ihtilafa düşmüş olsalar da onlar arasında müsterektir. Şia'nın ana akımı, İmam-ı Zaman'a (a.s)

⁹³ Bkz: Muhammed b. Ali Sadûk, *Kemalu'd-Din*, c. 2, s. 424; Muhammed b. Muhammed Nu'man Müfid, *el-İrşad*, c. 2, s. 329.

⁹⁴ Hasan b. Musa Nevbahî, a.g.e., s. 96-97; Temimi Mağribî, *Şerhu'l-Ahbar*, c. 3, s. 313.

⁹⁵ Hasan b. Musa Nevbahî, a.g.e., s. 97-98; Temimi Mağribî, *Şerhu'l-Ahbar*, c. 3, s. 313.

⁹⁶ Hasan b. Musa Nevbahî, a.g.e., s. 100-102.

⁹⁷ A.g.e., s. 105-106.

⁹⁸ Bu görüşlerin fırka olarak adlandırılması bir tür toleranstır. Zira gerçek fırkaların aksine bu görüşlerin çoğunun hayli az taraftarı vardı ve zaten bir müddet sonra da ortadan kalktılar.

⁹⁹ Hasan b. Musa Nevbahî, a.g.e., s. 102-103.

¹⁰⁰ İmamların (a) gizli konuları haber vermesi, birçok belirsizlikler ortaya çıkaran konularda imamlıklarının ispatı için uygulanan yöntemlerden biriydi. İmam-ı Zaman (a) konusunda da bu yöntem, çok sayıda Şii'nin Hazret'i tanımaması ve varlığından emin olmasını sağlamıştır. Bkz: Muhammed b. Hasan Tûsî, *el-Ğaybe*, s. 281; Muhammed b. Ali Sadûk, *Kemalu'd-Din*, c. 2, s. 476; Muhammed b. Muhammed Nu'man Müfid, *el-İrşad*, c. 2, s. 364-365.

has hidayetler ve Hazret'in ashabının gayretiyle zaman içinde işin hakikatine aşına oldu ve İmam-ı Zaman'ın kendisini de tanıdı. İmam Askerî (a.s) güvendiği bir grup insana oğlunu gösterdi veya kendisinden sonraki imam olarak tanıttı. Hatta İmam Askerî'nin (a.s) ashabından bazıları İmam-ı Zaman'ın (a.f) doğduğu yıl, ay ve günü biliyordu.

İmam Cevad'ın (a.s) kızı Hakime, İmam-ı Zaman'ın (a.f) doğumu sırasında hazır bulunmuştu ve onun imametine inanıyordu. İmam-ı Zaman'ın (a.f) doğumu hadisesini Muhammed b. Abdullah Tahurî'ye nakletti.¹⁰¹ Bir rivayette İmam Hasan Askerî'nin (a.s), oğlu Hazret-i Mehdi'yi (a.f) yaklaşık kırk kişi olan Şiileri arasında saydığı ve kendisinden sonraki hüccet olarak tanıttığı geçmektedir.¹⁰²

İmam Askerî (a.s), İmam-ı Zaman'ı (a.f) Ahmed b. İshak'a gösterdi ve şöyle buyurdu: "Bizim yanımızda kıymetli olmasaydın onu sana göstermezdim." Ahmed, kalbinin yatışması için başka bir bürhan daha talep etti. O sırada İmam-ı Zaman (a.f), henüz üç yaşında bir çocuk olmasına rağmen fasih Arapça'yla kendisini "bakıyyetullah" ve "Allah düşmanlarından intikam alacak olan" şeklinde tanıttı.¹⁰³

Kamil b. İbrahim¹⁰⁴, Amr Ahvazî¹⁰⁵, Yakub b. Mankuş¹⁰⁶, Muhammed Ali b. Bilal¹⁰⁷ ve başkaları¹⁰⁸ İmam Askerî'nin halifesini çok iyi tanıyorlardı. Bunlar, Hazret'in özel naipleri olmaktan başka, defalarca kendisine hizmetle müşerref olmuş isimlerdi.¹⁰⁹

Hulasa İmam-ı Zaman'ın doğum ve imamet dönemindeki sıkı gizlilik gerektiren çetin koşullara bakınca bu dönemin başlangıcında Şii toplumunda yeni bir krizin patlak verdiği anlaşılmaktadır. Elbette belirtildiği gibi, bu durum, Mehdilik mevzusunun asrındaki belirsizlikten veya onun İmam Askerî'nin oğluna uygulanmasından kaynaklanmaktan çok, Hazret'in beklenmedik doğumuyla alakalıdır. Bu kriz her ne kadar başta büyük görünüyorduydu da giderek Hazret'in huzuruyla müşerref olan kişilerin haberleri ve başka şahitler sayesinde bertaraf oldu. Zaman içinde Hazret-i Hüccet b. el-Hasan'ın (a.f) doğumuna ve imametine itikat, İmamiyye Şia'sının bariz inancına dönüştü ve diğer sapkın akımlar tedricen ortadan kalktı. Şeyh Müfid, hicri kameri 373 yılında, yani İmam Askerî'nin (a.s) şehadetinden yaklaşık 120 sene sonra sözkonusu fırkaların arasından sadece İmam Askerî'nin (a.s) oğlu Hazret-i Mehdi'nin imametine inanan Oniki İmam Şiasının mevcut bulunduğunu ve diğer fırkaları kimsenin tanımadığını, onlardan geriye ancak bazı kitaplarda anılmalarının kaldığını bildirmektedir.¹¹⁰

¹⁰¹ Muhammed b. Ali Sadûk, *Kemalu'd-Din*, c. 2, s. 426.

¹⁰² Muhammed b. Hasan Tûsî, *el-Ğaybe*, s. 357.

¹⁰³ Muhammed b. Ali Sadûk, *Kemalu'd-Din*, c. 2, s. 384.

¹⁰⁴ Muhammed b. Hasan Tûsî, *el-Ğaybe*, s. 247.

¹⁰⁵ Muhammed b. Muhammed Nu'man Müfid, *el-İrşad*, c. 2, s. 348.

¹⁰⁶ Muhammed b. Ali Sadûk, *Kemalu'd-Din*, c. 2, s. 407.

¹⁰⁷ A.g.e., s. 384.

¹⁰⁸ A.g.e., s. 384, 407 ve 434.

¹⁰⁹ Muhammed b. Hasan Tûsî, *el-Ğaybe*, s. 353.

¹¹⁰ Muhammed b. Muhammed Nu'man Müfid, *el-Fusûlü'l-Muhtara mine'l-Uyûn ve'l-Mehasin*, c. 2, s. 321.

Sonuç

Buraya kadar anlatılardan aşağıdaki sonuçları çıkarmak mümkündür:

Mehdilik bahsi Allah Rasülü'nün (s.a.a) döneminden itibaren onun konuşmalarında gündeme gelmiş ve İmamların (a.s) döneminde de devam etmiştir. İmamların hazır bulunduğu tüm dönemlerde Mehdi'nin ve vadedilen kurtarıcının varlığına inanç, Şia toplumunda aşikâr görülebilmektedir. Dolayısıyla Mehdilik öğretisinin aslı ve Şiilerin İmamlar hayattayken ona inandığı konusunda tarihsel bakımdan tereddüt yoktur.

İmamların asrında yaşamış bazı Şiilerin Mehdilik öğretisinin kimi ayrıntılarıyla ilgili tereddüt ve kuşkuları, aslının olup olmadığından kuşku anlamında değildir ve söz konusu tereddüt de Şia akımının bütününe genelleştirilemez. Bilakis, işaret edildiği gibi, Mehdilik öğretisi ilke olarak İslam ve Şia toplumunda kesin bir konu olmuştur. Ashaptan bazıları onun detaylarına bile vakıftı.

Bazı Şiiler arasında Mehdilik öğretisinin bazı detayları -zuhurun zamanı ve vadedilen Mehdi'nin şahsının tanınması ve tatbiki gibi konular- hakkında kuşkular doğduğu ve hayal kırıklıkları yaşandığı inkar edilemez. O dönemin koşulları ve başka etkenler dikkate alındığında bu durum doğal ve açıklanabilir gözükmektedir.

Hatırlatmak gerekir ki tarihsel nakiller daima bir düşüncenin yaygınlığının oranını açıklaamaz. Birçok nakil bir düşünceyle birlikte bir kişi veya kişilerin varlığını da beyan eder, ama ona inananların ölçüsünü belirginleştirmez. Yaygın bir düşünce hakkındaki nice çok sayıdaki nakil, nadir ve kenarda kalmış bir düşünceye denk olabilir. Yahut kimi nedenlerle nadir cereyanın nakli çok bile olabilir. Bu bakımdan, bazı kimselerin kuşkuları veya sapkınlıklarını ifade eden nakillerin sayısı, Şia toplumundaki yaygınlıklarına denk değildir. Mesela İmamlar (a.s) için çetin siyasi şartlar, İmam Hadi ve Askerî'nin (a.s) imameti dönemi gibi pek çok dönemde Şiî toplumunun inançlarının nispeten ispatlanabilmekle birlikte Şiilerin itikatlarının detaylarına ilişkin birçok nakil ve habere imkân tanımayacak ağırlıktaydı. Cazibesi nedeniyle veya siyasi sebeplerle yalnızca bazı inhıraflar bildirilmiştir. Mesela Teşeyyu cereyanında ortaya çıkmış sapmalar İmam Askerî'nin (a.s) şehadetinden sonra tafsilatıyla nakledilmiştir. Hâlbuki bu sapmalara inananların sayısı oldukça azdı ve belirtildiği gibi, bir müddet sonra da tamamen ortadan kalktılar. Dolayısıyla birçok konuda tarihsel malumatın bir hadisenin inananlarının oranını vermediğine, aksine sadece bir vakıa veya bir düşüncenin ortaya çıktığını bildirdiğine dikkat etmek gerekir.

İmamların hazır bulunduğu asırdaki çetin siyasi koşullar, zulüm ve egemenlerin takibati, özellikle de Emevi ve Abbasi idareleri Şiî maarifin gelişip yayılmasına mani olan önemli etkenlerdir. Bu dönemlerin ekserisinde İmamların (a.s) önem verdiği şey, Şiilerin canının korunması ve Şia'nın imamet ilkesi ve Mehdiliğe itikat gibi temel maarifinin muhafazası olmuştur. Dolayısıyla o dönemin koşullarının, bir düşüncenin yayılabildiği normal koşullarla mukayese edilememesi doğaldır. Bu karmaşık ve tehlikeli şartlara bakıldığında İmamlar (a.s) bazı kısa zaman kesitleri hariç, ilimlerini özgürce açıklayıp yayamadı. Sonuçta da bazı Şiiler arasında, hatta İmamların (a.s) özel ashabı arasında bile Şia'nın kimi inançları konusunda birtakım kuşkular görülebilmektedir.

Diğer bir nokta da, Mehdilik öğretisi gibi bir düşüncenin ve onun ayrıntılarının bir toplumun genelinde ayağını sağlam basıp yaygınlaşmak için uzun bir zamana ihtiyaç duyacağıdır. Bu sebeple meselelerin açıklanmasında tedricî, öğretimin sahih metotlarındandır. Bu nedenle İmamlar doğal olarak Mehdilik öğretisi ve ayrıntılarını Şia toplumunda tarihsel mecrada beyan ve tespit ettiler. Bazı kimselerin kuşku ve tereddütleri bu inancın asılsız olduğu manasına gelmez. Bilakis etkenlerden biri, meselelerin tedricî izahının tabiatıdır.

Mehdilik mevzusunun doğası gereği, İmamlar (a.s) zuhur zamanının uzak olduğunu açıklayarak Şia toplumunda beklentiye zayıflatmak istemedi. Çünkü bekleyişin etki ve faydaları, zuhurun zamanının uzak olduğunu bilmekten çok daha fazladır. Bu bakımdan İmamlar (a.s), yanlış bir söz söylememenin yanı sıra, genellikle Şiilerin daima ferecin beklentisi içinde olacakları şekilde konuşuyorlardı.

Bir toplumdaki bireylerin ilim ve iman seviyesi de eşit değildir. Bu sebeple bir toplumda avam arasındaki bazı yanlış anlayışların veya kuşkuların varlığı o dinin veya mezhebin öğretilerden kuşkuya yol açmamalıdır. Çoğu kere İslam gibi mükemmel bir dinde bile avam Müslümanlar bazı meselelerde çok farklı ve hatta yanlış anlayışlara sahip olabilmektedir. Ama bu, mukaddes dinin maarifinde kuşku veya eksiklik bulunduğu manasına gelmez. Şiî toplumunda Mehdilik konusundaki bazı tereddütler de bu kabildendir. Mesela Vâkife'nin fitne cereyanında çoğu kimse cahilce İmam Rıza'nın (a.s) imameti hakkında tereddüde düştü. Büyük bir çoğunluk sahih bilgiyle hiçbir kuşkuya kapılmadan Hazret'in imametine inanmışken. Dolayısıyla bireylerin inanç ve sözlerinin tamamının dinî maarifin doğru ve dakik anlaşılmasından kaynaklandığını düşünmek mümkün değildir. Tıpkı cahillikleri daima dinî maarifteki belirsizliğin alameti olmadığı gibi.

Kisaiyye, Vâkîf, gulat ve diğer fırkalar gibi bazı inhiraf cereyanlarının ortaya çıkıp yayılmasında dünya menfaatinin peşinde koşan ve sapkın insanların varlığı da etkili olmuştur.

Şia toplumunda her biri bu mevzudaki tarihsel kuşkuların bir bölümünü açıklayan bu etkenler bir yana, hangi sebeple olursa olsun bazı kimselerin şüphesi veya sapkınlığı bir itikadın yanlış olduğu anlamına gelmez. Mehdilik öğretisi, Şia ve Ehl-i Sünnet'in kaynaklarında geçen muteber ve müteaddit Nebvî rivayetlerin ve Ehl-i Beyt İmamlarından (a.s) çok sayıda rivayetlerin tespit ettiği inançtır. Bundan dolayı bahsi geçen tarihsel ihtilaflar bu inancın bâtil olduğunu göstermez.

Genel olarak denebilir ki, Şiiler arasında ilkesel olarak Mehdilik mevzusuna inançtaki icmaya rağmen daha ziyade vadedilen Mehdi'nin şahsının tanınması ve onun geliş zamanı ya da bu mevzuyla irtibatlı kimi teferruat konular ihtilafların odağını oluşturmaktadır. Bu durum da İmamların (a.s) hazır bulunduğu dönemlerdeki çetin koşullar ve takiyye ortamı, öğretilerin beyanındaki tedricîlik, bireylerin fikir ve ilim seviyelerindeki farklılık, sapkın cereyanların gayretleri ve Mehdilik bahsinin kendine has bazı sırları (zuhur zamanının tayin edilmemesi. Zuhuru bekleyişin diri tutulması vs. gibi) gözönünde bulundurulduğunda doğaldır ve Şiilerin Mehdilik meselesine inancının aslı için sorun sayılmaz.

Kaynakça

- Ali b. Ca'fer, *Mesailu Ali b. Ca'fer*, Kum, Müessesesi-i Âlu'l-Beyt (a.s), hicri kameri 1409.
- Berkî, Ahmed b. Muhammed b. Halid, *el-Mehasin*, Kum, Daru'l-Kütübi'l-İslamiyye, hicri kameri 1371.
- Hazzaz Kummî, Ali b. Muhammed, *Kifayetu'l-Eser*, Kum, Bidar, hicri kameri 1401.
- Hımyerî Kummî, Abdullah b. Ca'fer, *Kurbu'l-İsnad*, Tehran, Kitabhane-i Ninova, tarihsiz.
- Hoî, Seyyid Ebu'l-Kasım, *Mu'cemu Ricali'l-Hadis*, üçüncü baskı, Kum, Menşuratu Medineti'l-İlm, hicri kameri 1403.
- İbn Babeveyh l-Kummî, Ali b. Hüseyin, *el-İmame ve't-Tebkira mine'l-Hayra*, Kum, Medrese-i İmam Mehdi (a.f), hicri kameri 1404.
- Keşşî, Muhammed b. Ömer, *Ricalu'l-Keşşî*, Meşhed, Danişgah-i Meşhed, 1347.
- Kuleynî, Muhammed b. Yakub, *el-Kaşı*, Tehran, Daru'l-Kütübi'l-İslamiyye, 1365.
- Meclisî, Muhammed Bâkır, *Biharul-Envar*, Beyrut, Müessesetu'l-Vefa, hicri kameri 1404.
- Müfid, Muhammed b. Muhammed b. Nu'man, *el-Fusûlu'l-Muhtara mine'l-Uyûn ve'l-Mehasin*, tarihsiz, el-Mu'temeru'l-Âlemî li-Elfiyyeti's-Şeyhi'l-Müfid, hicri kameri 1413.
- Müfid, Muhammed b. Muhammed b. Nu'man, *el-İhtisas*, Kum, Kongre-i Cihaniyy-i Şeyh Müfid, hicri kameri 1413.
- Müfid, Muhammed b. Muhammed b. Nu'man, *el-İrşad*, Kum, Kongre-i Cihaniyy-i Şeyh Müfid, hicri kameri 1413.
- Nevbahtî, Hasan b. Musa, *Furuku's-Şia*, Necef, el-Matbaatu'l-Haydariyye, hicri kameri 1355.
- Nu'manî, Muhammed b. İbrahim, , Tehran, Mektebetu's-Sadûk, hicri kameri 1397.
- Sadûk, Muhammed b. Ali, *Kemalu'd-Din ve Temamu'n-Ni'me*, Kum, Daru'l-Kütübi'l-İslamiyye, hicri kameri 1395.
- Saffar, Muhammed b. Hasan b. Ferruh, *Besairu'd-Derecat*, Kum, Kitabhane-i Ayetullah Mer'eşî, hicri kameri 1404.
- Temimî Mağribî, Nu'man b. Muhammed, *Şerhu'l-Ahbar fi Fadaili'l-Eimmeti'l-Athar*, tahkik: Seyyid Muhammed Hüseyinî Celalî, Kum, Müessesetu'n-Neşri'l-İslamî, hicri kameri 1409.
- Tûsî, Muhammed b. Hasan, *el-Emalî*, Kum, Daru's-Sekafe, hicri kameri 1414.
- Tûsî, Muhammed b. Hasan, *el-Ğaybe*, Kum, Müessesesi-i Maarif-i İslamî, hicri kameri 1411.